

Qarshi Davlat universiteti,

Pedagogika fakulteti

**“Tasviriy san’at va muhandislik
grafikasi” kafedrası katta o‘qituvchisi**

E.To’rayevning

« Kompozitsiya »

fanidan tayyorlagan ma’ruzalar matni

1.Mavzu. Kompozitsiya asoslarini o'rganishdan maqsad, amaliy mashg'ulotlar jarayonida ijodkorlikka yo'naltirish va mustaqil tasviriy san'at ustida ishlashni shakllantirish

Kompozitsiya asoslarini o'rganishdan maqsad, amaliy mashg'ulotlar jarayonida ijodkorlikka yo'naltirish va mustaqil tasviriy san'at ustida ishlashni shakllantirishdan iboratdir. San'atda mazmun va g'oyaning yaxshi echimini, umum ijodiy mahoratini oshirish, nafosat tarbiyasining muhim omillaridan biridir. Har qanday ijodkor o'tmishdagi rang tasvir san'at ustalari merosini va tajribalarini o'rganish bilan birga, tomoshabinga chuqur ta'sir etuvchi tasvir qonunlari va uslubiyatini ham o'rganadi. Amaliyotda kompozitsiyaning zarur unsurlari, uslubiy shartlari bo'lgan soya-yorug', rang echimi hamda uning jozibadorligi, chiziq, tus dog'larini ketma-ket takrorlanib uzviylik xosil qilishi, katta va kichik o'lchamlar bilan belgilangan nisbat perspektiva o'zgarishlar munosabatlari, ko'rish burchagi birgalikda ishlar mazmunini ochib beruvchi vosita bo'lib hizmat qiladi.

Kompozitsiyaning tuzilishi va turlarini o'rganishda g'arb va Sharq tasviriy san'ati maktabi va ijodkorlari asarlaridan bir qanchasining namunalari misol bo'lishi mumkin. Kompozitsiya turlarini o'rganishda nafaqat realistik rang-tasvir, balki monumental asarlar kompozitsiyasini, amaliy san'at turlari, kartina satxini ifodalovchi perspektivasiz kompozitsiya tuzilishini ham o'rganish tavsiya etiladi. Shu bilan birga ijodkorlar fantaziyasi tasovvurini boyitadigan tabiat dunyosi, suv osti dunyosi, tabiatdagi tasadifiy voqealardan tasavvur olib, kartina echimida foydalana olishi mumkin.

Kartina yaratishda xalqlarning milliy xususiyatlarida, kiyimlarni o'sha erga taaluqli manzara xususiyatlarini uslubiy jihatdan o'rganish kerak.

Rang tasvirni arxitektura, teatr haykaltaroshlik, musiqa, adabiyot va shariyat bilan bevosita bog'lash kompozitsiya mazmunini boyitadi kompozitsiya har taraflama chuqur o'rganish ishi ma'lum vaqt shaxsiy ish tajribasini, mahorat va chuqur idrokni talab qiladi. Turli davrlardagi san'at jamiyani yangi shakl, yangi ilg'or tushuncha bilan boyitib alohida o'ziga xos mazmun kiritadi. Jamiyatning qurish imkoniyatlari, idroki o'shishi bilan san'at olamida har doim eskirib qolgan turmush g'oyalari, turg'unlik bilan yangi oqimlar o'rtasida kurash boradi.

Kompozitsiya so'zi lotinchadan kompozitsiyani predmetlarini bo'laklarini solishtirib, ma'lum tartibda yahlit joylashtirish, g'oyaga muvofiq ijod qilish, bayon qilish, kompozitsiya tuzish demakdir. Ijodkor rassom bo'lish uchun san'atga yoshligidan qiziqqan bo'lishi kerak. Ijodkor bo'lish uchun insonda qobiliyatning bo'lishini o'zigina kifoya emas, undan 10 ta sifat tilab etiladi. 10 dan

bir sifat iste'dod, talant bo'lsa, 9 tasi vazminlik, mehnatsevarlik natijasida yuzaga chiqadi. Ijodkor hayotga atrof-muhitga befarq qaramaydi, jamiyatdagi tarixiy voqea, tabiat o'zgarishlari unda ifodalash, fikrini uyg'otadi. Rassom hayotni chuqur o'rganish bilan birga ko'rgan taa'surotlarini umumlashtirib, o'z yo'lining uslubini topadi. Rassom xar doim sofdil bo'lib, haqiqatni ifodalashi kerak. Rassom o'zining falsafiy dunyoqarashi, hayotiy tajribasi, bilim saviyasi, xarakatchanligi, ijodiy asarda foydalangan shaxsiy tasvir usuli bilan ajralib turadi. Shuning uchun xar bir asarni qaysi musavvir qalamiga mansubligini bilish qiyin emas. Misol sifatida I.Repin, V.Surikov, P.Benkov va R. Axmedovlarning ishlarini ko'rsatish mumkin. Ular usuli bilan bir-birlaridan farq qiladi. Badiiy asar yaratish bu ma'naviy hayotni yaxshi bilgan holda xis-tuyg'ularni chuqur ifoda etish, hamda ilhom, mehnat, kasb mahoratining natijasidir. Badiiy asar yaratish jarayoni xar bir ijodkorda o'ziga xos, uning jarayoni turlicha kechadi va rang-barang usulda bajariladi. Ko'pchilik tajriba hayotni tabiatni, atrof-muhitni kuzatish, asosiy omillarni ifodalash, eskizlar asosida tugap eskiz nushasini yaratish ijodiy izlanish jarayonini tashkil etadi.

Badiiy asar nayurmort, portret, manzara, yohud maishiy janrda bo'lmasin u kompozitsiya qonuniyati bilan, chuqur xis qilgan holda, dastlab qalamda eskiz echimini yaratishni talab etadi. Shu bilan birga ijodkor (eskizni oq-qora, och-to'q) tus rang munosabatlarini, kartinani mayda detallarini his qilgan holda bajaradi. Ijodkor kundalik hayot va o'tmishda sodir bo'ladigan voqealarni kuzatib, uning ijobiy, salbiy tomonlarini tahlil etishi lozim. Bir badiiy asar ijodkor uchun yangi tarixiy janrda asar yaratish uchun turtki bo'lgan bo'lsa, ikkinchi o'tmish taasurotlarini, ma'naviy hayotni yaxshi anglagan holda fikrlash, tasavvur etish, ijodiy mahoratni ishga solishdir.

Pedagogika universitetlarining badiiy-grafika fakultetlarida kompozitsiya fanini o'rganish talabalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishi bilan birga o'qituvchilik faoliyatini shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Kompozitsiya, san'atning xamma turlarini negizida mavjud: adabiyot, teatr-kino, musiqa, tasviriy va amaliy san'at, arxitektura va xokazo.

Kompozitsiya o'quv predmet sifatida, qalamtasvir, rangtasvirdan keyin paydo bo'ldi va hozirda kompozitsiya kursi oliy ta'lim kasb-hunarlarini o'quv rejalariga kiritilgan.

Pedagogika universitetlarining badiiy-grafika fakultetlariga kompozitsiya fani talabalarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga kompozitsiya qonun, qoidalarini, haqiqatni to'g'ri shaklda ifodalash usullarini o'rgatadi.

Tasviriy san'atda kompozitsiya qalamtasvir, soya-yorug', rang, havo va chiziq perspektivasi kabi tasviriy vositalar bilan yaratiladi.

Kompozitsiya kursi talabalarni mustaqil ijodiy va pedagogik faoliyatida obrazli fikr yurgashida katta ahamiyatga egadir.

Kompozitsiya fani suhbat, ma'ruza va amaliy mashg'ulotlardan iborat. Kompozitsiyani asosiy qonun, qoidalari, usul va vositalari, talabalar tomonidan amaliy mashg'ulot va suhbatlar jarayonida mukammal o'rganiladi.

Kompozitsiya - o'quv predmet sifatida, haykaltaroshlik, me'morchilik, grafika, qalamtasvir, rangtasvir, san'at tarixi kabi mutaxassis fanlar bir-biri bilan uzviy bog'liqdir.

Qalamtasvir va rang tasvirda rassom bevosita kompozitsiya asoslariga murojaat qiladi, uning qonun-qoidalarini bilmay turib kompozitsiya, qalam tasvir, rangtasvir mohiyatini tushunib etmaydi.

Ushbu kompozitsiya o'quv qo'llanma predmetining mohiyati, uning tasviriy san'atda rifojlanish tarixi, badiiy ijodning asosiy qonun qoidalari, vositalari va ularni pedagogika universitetlarining Badiiy-grafik fakultetlarida o'qitish metodlari haqida tavsiyalar tushunchalar beradi. Shuning uchun rassom-o'qituvchilarni tayyorlashda kompozitsiya fanining eng murakkab va muhim fan sifatida o'rganish tavsiya etiladi.

KOMPOZITSIYA TARIXINI RIVOJLANTIRISHIGA QISQA IZOH

Tasviriy san'atda kompozitsiya qonun va qoidalari insoniyatni ibtidoiy taraqqiyot davridan boshlab shakllana boshlagan.

Lekin ibtidoiy davr odamlari hayotni zehn bilan kuzatsalarda, kompozitsiya sezgisi juda bo'sh rivojlangan. Bunday holatni odam gavdasi va hayvon podalarini tartibsiz alohida tasvirida ko'rishimiz mumkin.

Qadimgi sharq san'atidagi kompozitsiya ibtidoiy davridan alohida farq qiladi. Qadimgi sharqda kompozitsiya mavzusi tekislikda qat'iy ma'lum tartibda tasvirlanib, quldorlik jamiyatining (marosimlari) qonunlariga bo'ysundirilgan.

Qadimgi misr san'atida kompozitsiyani dastlabki yangi usullari paydo bo'la boshlagan. Bu esa jamiyatda ijtimoiy hayotni ongli rivojlanishi natijasidir. Tasvirga chizgi, o'lcham, rang va tus munosabatlari yuqori darajaga ko'tarildi.

Qadimgi dunyo rassomlari tabiat yaratgan o'simlik, barg va gullarni tuzilishida, yil faslini ketma-ket kelishida simmetriya va ritm tushunchalarini anglab, o'z ijodiy asarlarida, kompozitsiyada qo'llay boshladilar. Shuning uchun qadimgi greklar relief, fronton kompozitsiyalarida ritm va simmetriyadan unumli foydalanganlar. Uyg'onish davrigacha kompozitsiya faniga bag'ishlangan biror bir nazariy qo'llanma yaratmagan.

Uyg'onish davri renessans insoniyatga ulug' san'at allomalarini etkazib berdi. O'sha davr rassomlari estalik kundalik, ilmiy maqolalarida kompozitsiya haqida qimmatli fikr, xulosalarni yozib qoldirdilar.

Erta uyg'onish davrining vakillari Djotto va Mazachcho o'z ijodlarida perspektiva, plastik anatomiya, geometriya qonunlarini amalda qo'llab, kompozitsiya fanining bilimdoni ekanliklarini misolda ko'rsatdilar. Yuqori uyg'onish davri rassomlari san'atning hil xil turlarini bir-biri bilan bog'lab, uning nazariyasini ilmiy asoslagan holda rivojlantirdilar.

Ular perspektiva yordamida kartinada chuqurlik, masofani tasvirini haqqonoy namoyon etishga erishishdi.

Ko'p yillik kuzatuv va analiz natijasida ko'zga ko'ringan rassomlarning asarlarini g'oya tuzilishi, rang echimidagi uslub, amaliy tajribalarini umumlashtirib Alberti "Rang tasvir haqida uch kitob" ilmiy nazariy meros yozib qoldirdi.

Leonardo da Vinchi va Alberti o'z maqolalarida badiiy asarlarida statik (harakatsiz) va dinamikaga (harakat) alohida ahamiyat bergan edi.

Frantsuz rassomi E. Delakrua o'z ilmiy maqolalarida Leonardo da Vinchi, A. Dyurer, P. Rubenslarni kompozitsiyaga oid traktlarini kengaytirib chuqur ma'nolar baqishlab davom ettirdi.

Osmon yulduzlarini shu'lasi ta'sirida inson jismiga Olloxdan in'om etilgan go'zallik va qobiliyatni o'ziga mujassam etgan allomalarni er yuziga kelishini insoniyat bir necha bor guvohi bo'lgan qobiliyatni Leonardo da Vinchi go'zal qiyofasida har qanday mushukul ishlarni osonlik bilan uddasidan chiqadigan odil inson shaklida ko'ramiz.

Vinch shahridagi janob Peroning o'g'li Leonardo, shunday ilohiy kuch-qudratga ega ediki, u bir necha oylab, matematika bilan shug'ullanar, lirada musiqa chalar qo'shiq aytib malakasini oshirardi. Shunday bo'lsada asosiy qiziqishi bo'lgan rasm chizish va haykaltaroshlikni tashlamadi.

Xudo bergan betakror aql-zakovatli, xotirasi kuchli buyuk alloma chizgan tasviri bilan insonni hayratga solar, fikr-mulohaza kuchi bilan lol qoldiradi. U Milan shahrida Dominikanlik aka-ukalar uchun "Mahfiy kecha" nomli go'zal asar yaratdi. Avliyolarni chehrasiga qusn qo'shib, ulug'vor qilib tasvirladi. Faqat Isusni yuz qiyofasini tasvirlashda ilohiy qudrati etmaydi, chala qoldirgan va umrini oxirigacha bitira olmagan edi. Leonardo odam anatomiyasini Galena ta'limotiga asoslangan chuqur o'rgandi, murdalarning suyak muskunllarini pero va qizil qalamda sinchiklab chiza boshladi va odam anatomiyasi tasvirlari kitobini yaratdi. Otlarning suyaklari anatomiyasi kitobini ham yaratgan. Bu anatomiyaga oid chizgilarning ko'p qismi Leanardoning avtoportretlari bilan bir qatorda bizlargacha etib kelgan.

Leonardo Franchesko del Djokondo uchun uning xotini Liza portretini 4 yil mobaynida ishladi, ammo shunday bo'lsada portretni oxiriga etkazaolmadi.

Portretida ayolning hamma go'z xislat, fazilatlarini, yarqiragan nam ko'zlari kipriklarigacha jonli odam nigohi ko'rinishida qilib tasvirlagan.

Tasviriy san'atda bunday toj asarlarning mavjudligini dunyoda eng qobiliyatli, zehni olim, alomma musavvir qalamiga mansub bo'lishi xaligacha insonlarni beihiyor hayratga soladi. XVI asr oxirida o'quv fani sifatida shakllana boshladi. Buni V.Neleng, S. Vasilev kabi metodistlarning Frantsiya safaridan so'ng o'qitish sistemasi haqidagi qisobotlari orqali bilish mumkin. 1882 yili taniqli pedagog - rassom Violie Le Dyukani "Tarixchini tarixi" kitobi rus tiliga tarjima qilgan edi. Bu kitob shaxsiy ish tajribasidan kelib chiqib, tasviriy san'atni o'qitish metodikasidan suhbat tarzida berilgan. Bu kitobni "Sochinenie" qismida, frantaziya, perspektiva ma'lum qonunlarga tanishishni o'qitirib o'tilgan. Tasviriy san'atda kompozitsiya masalalari haqida dastlabki metodik bayonnoma muallifi amerikalik pedagog-rassom A. Doudir. Bu o'quv qo'llanmada tasvirda har xil shakl, tuslarni qog'oz va matoga to'g'ri joylashtirish, qog'oz hajmi va formatiga alohida ahamiyat bergan. Tasviriy san'atda yangi impressionizm oqimining paydo bo'lishi – rangtasvirda yangilanishga vosita bo'ldi, san'atni oldinga rivojlanishiga turtki vazifasini o'tadi. Impressionistlar rang politrasi boyitdi. XX asr boshlarida g'arbiy Evropa davlatlarida va Rossiyada har-xil badiiy oqimlar paydo bo'lsa boshladi: futurizm, kubizm, ekspressionizm, dadaizm, syurealizmlar shular jumlasidandir.

Tartibsiz mulohaza, qarama-qarshi fikrlarni kurashi tasviriy san'at va kompozitsiyani o'qitish metodikasiga chalkashlik va tartibsizlik olib kirdi. XX asrning birinchi chorasida tasviriy san'at g'arbiy Evropa va Amerikada berk ko'chaga kirib qolgan edi.

Shu bilan birga ko'p san'at maktablarida rassomlar realistik san'at yo'lida kompozitsiya nazariyasini o'rganishni davom ettirdilar. Rossiya tasviriy san'atida XVIII asrgacha ikona rangtasviri taraqqiy etgan edi. Eng qobiliyatli russ ikonachi rassomlardan biri Andrey Rublev edi. Uning mashhur "Troitsa" si ikona janridagi qadimgi klassik kompozitsiya namunalaridan biri xisoblanadi. Kompozitsiyada bu rassom gavda holatining aniq tasviri, rang garmoniyasi va ahlitligiga erishdi.

XVIII asr Rus tasviriy san'atida, realistik badiiy maktabning asoschilari A.P.Losenko, G.I. Ugryumovlar hisoblanadilar.

Rossiyada Peterburg Badiiy akademiyasini bitirgan A.Ivanov, A. Egorov, V.Shebuev, A. Venetsiyanov, K. Bryulovlar o'z ijodiy va pedagogik faoliyatlarida kompozitsiya muammolariga ko'proq ahamiyat berib, tasviriy san'atni yangi pog'onaga ko'tardilar.

1757 yili tashkil topgan Peterburg Badiiy akademiyasida mutaxassislik fanlarini o'qitishni muntazam tarzda yo'lga qo'yilishi, Rossiya ta'sviriy san'atini rivojlanishini o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Mashxur rassom va pedagog A.P.Losenko o'z faoliyatida ijodiy yondoshib kompozitsiya masalalari ustida ishladi.U hamma tasviriy vositalar asar qoyasiga,mazmuniga qaratilgan bo'lishini ta'qidladi.

Losenko o'z vaqtida akademik ta'lim metodini yangilashni angladi va yangi uslub-metodikasini ishlab chiqdi. Chunki Bolon maktabi tizimida bo'lib, birinchi navbatchi ulug' rassomlarga tahlid qilinar edi.Uning yaratgan Akademiya o'qitish nazariyasi XIXasr o'rtalarigacha davom etdi.Losenko davridayoq Rossiya Badiiy Akademiyasi dovriqi va obro'yi dunyoga tarqaldi.

A.P.Losenko yuqori saviyali kompozitsiya ustasi edi.Buni «Vladimir pered Rognedoy» kartinasi misolida ko'rish mumkin. Losenko dars bergan tarixiy janr klassida kartina tuzilishi masalalariga ko'p e'tibor berilar edi.

P.I.Sokolov,G.I.Ugryumov,O.A.Kiprenskiy,K.P.Bryulov kabi ulug' rassom pedagoglar A.P.Losenko o'qib ta'lim oldilar.

Losenko boshlagan ishni Akademiyadagi pedagogik faoliyatini G.I.Kozlov,P.I.Sokolov (1782 y)kabilar davom ettirdilar.

Ayniqsa Ugryumov, Losenko boshlagan tarixiy janr klassida kompozitsiyani davom ettirdi, kompozitsiya nazariyasini mukammallashtirgandi.

Uning o'quvchilaridan A.Ivanov, A.Egorov, V.Shebuevlar ham ustozning uslublarini davom ettirdilar.

Shunday qilib rassom-pedagog va metodistlar XVIII va XIX asr boshlarida tasviriy san'at va kompozitsiyani o'quv predmet sifatida rus badiiy maktabda o'qitilishni mumkinligini isbotladilar. Bu yo'nalish rangtasvir kompozitsiyasi ustasi K.Bryullov tomonidan qo'llab quvvatlandi.

K.Bryullov o'zining pedagogik va ijodiy faoliyatida gavdaning plastik tuzilishiga, asarda kompozitsiya muvozanatini haqqonoy tasvirlashga ahamiyat berdi.

«Pompeyning oxirgi kuni» asari bunga yorqin misol bo'la oladi.Asarda insonni hayotda sodir bo'ladigan xavfli, fojiali dramatik daqiqalardagi holati, tabiatda chaqmoq natijasidagi kuchli yoruq nurlari ostida bo'layotgan ta'sirchan voqea kontrast ranglarda tasvirlangan.

Odamlar ko'zidagi qo'rqinch, ularning go'zal nigohi xatti harakatlari, shijoatli onalar badiiy yuksak mahorat bilan, yuqori darajada jozibali tasavvur etilgan. Bryullov bu asarida badiiy Akademiyaning yuksak an'alarini davom ettirdi.

XIX asrning ikkinchi yarimida ilg'or ma'rifatli rus rassomlari tashqi dunyoni hayotda to'g'ri tasvirlash uchun kurash olib bordilar. Realistik san'atning rivojlanishiga I.N. Kramskoy boshliq sayyor rassomlar katta ta'sir ko'rsatdilar.

Asosan xalq manfaatini ko'zlab, xayotdagi muqim voqealarni ko'zlab, ijod qildilar, asarni g'oyasiga ahamiyat berdilar. Ko'plab Rus rassomlarining ustozlari P.P.Chistyankov mutaxassislik fanlari o'qitishning yangi tizimini yaratdi.

Realistik san'atning buyuk namoyondasi I.E. Repin kompozitsiyani nazariy va amaliy rivojlanishiga muhim xissa qo'shdi. Shuningdek tarixiy janrda har tomonlama yangi novatorlik vositalari bilan V. Surikov rus rassomlariga o'z ta'sirini o'tkazdi. U kompozitsiya eskizini bajarishga alohida ahamiyat berdi. O'ylagan mavzu rassom tasavvurida tiklansa u darrov qo'lga qalam, ko'mir, mo'yqalam olib eskiz bajarishga kirishardi. Ayniqsa "Boyarina Morozova" kartinasi uchun, o'nlab, yuzlab qalamlavqa, eskizlar bajargan. U mavzuga oid bo'lib o'tgan tarixiy voqealarni sinchiklab o'rganardi. XIX asr oxiri XX asr oxiri boshlarida Rossiya san'atida va o'qitish tizimida ilg'or –progressiv yo'nalish bilan bir qatorda reaksion kuchlar ta'sirida, burjua falsafasiga tahlid qilgan yangilik - "Novizna" oqimi paydo bo'la boshladi.

Maishiy janrdagi kartina mazmuni, kompozitsiyaning badiiy yuksak yaxlitligi asta – sekin o'z kuchini yo'qota bordi.

Buyuk pedagog rassom D.N. Kardovskiy bularga qarshi muvazun kurash olib bordi va realizm pozitsiyasida turib himoya qildi.

D. Kardovskiy ham P. Chistyakov kabi tasviriy san'atdagi ardoqli pedagog-rassomlardan edi.

V. Efanov, D. Shmarinov kabi ko'plab Rossiya rassomlari uning ustaxonasida yaxshi ta'lim oldilar.

Ko'p yillik pedagoglik faoliyati mobaynida qalamtasvir va kompozitsiyadan mukammal o'quv tizimi shakllandi. Kompozitsiya qayot qodisalarini obrazli aks ettiruvchi vosita bo'lib talabalardan ma'lum farmatda, oddiydan murakkab eskizlar bajarishga o'tish printsiplarini qo'ydi. Keyinchalik kompozitsiyani nazariyasi, amaliyoti va ularni o'qitish metodikasini asosiy printsiplarini ishlab chiqishda,

V. Favorskiy, A. Deyneka, K.Yuon, E.Kibrik, A.Alpatov, G.Nisskiy, F. Reshetnikov, D. Shmarinov kabi uluq rus rassomlari o'z xissalarini ko'shdilar.

Bularning ichida K.Yuon, A.Deyneka, E.Kibrik, M.Alpatovlarning to'ldirilgan ijodiy va ilmiy nazariyasi tadqiqotlarini alohida ta'kidlab o'tish o'rinli.

Kompozitsiya nazariy asoslarni rivojlantirishda salmoqli xissa ko'shgan rassomlardan yana biri Konstantin Yuondir.

Uluq rassomlarni asarlari misolida kompozitsiya tuzilishini taxlil qilib: kontrast, vertikal, gorizantal, dioganal simmetriya, assimetriya, aylana, uchburchak, muvozanat, ritm yaxlitlik, dinamik, statik xolat, yoruq, rang koloriti,

qurish nuqtasi, gorizont, kompozitsiya plani, maxobatlilik, dekorativlik_ kabi tasvir uslublarni ko'rsatib berdi. K.Yuon kompozitsiyani uqitish metodikasi saviyasini yuqori darajaga qo'yish kerak deb qisoblardi.

qar xil mavzudagi kompozitsiya eskizini bajarish jarayonida xomaki tasvir, yoruq va ranglarni qar xil xolatida perspektiva qoidalarini ishlata bilishni tavsiya qilardi. qo'shimcha qayot ta'surotlarini, gavdani turli xolati, gurux. odamlarni harakatdagi ko'rinishi, tipaj, liboslar, xona bino burchaklaridan chizqilar chizib, ulardan unumli foydalanishni tavsiya etardi.

Kompozitsiya masalalaridan takomillishtirishga munosib xissa qo'shgan buyuk rassomlardan biri E. Kibrikdir. U o'z asarlari bilan grafika san'atini yuqori cho'qqilariga olib chiqqan san'at ustalaridan biridir.

U o'zining «Kompozitsiya masalalariga doir» (1961y) kitobida kompozitsiyani tasviriy san'atdagi ob'ektiv qonunlarini, kompozitsiyani o'qitish soxasidagi metodik qo'llanmadagi kamchiliklarni o'qtirib o'tdi.

Kompozitsiya qonun-qoidalarini chuqur bilish, qobiliyatli ijodkor ongiga sayqal beradi. Etuk rassomlarning ijodiy tajribasiga va kompozitsiyani o'qitish uslubiyatiga asoslanib Badiiy Akademiya tomonidan 1960-64 yillari nashr etilgan 8 jildli «Shkola izobrazitel'nogo iskusstva» nomli metodik qo'llanma tasviriy san'at manbaini boyitdi.

Tasviriy san'atda kompozitsiyani rivojlantirish tarixi bilan tanishib, imkoniyat darajasida mavjud fanga tegishli ma'lumotlarni tartibli ravishda o'rganib, kompozitsiya nazariyasi haqida xulosaga ega bo'ldik.

KOMPOZITSIYANING ASOSIY QONUNLARI

Har qanday ijodkor o'tmishdagi rangtasvir sana'ti ustalarini merosini va tajribalarini o'rganish bilan birga, tomoshabinga chuqur ta'sir etuvchi tasvir, kompozitsiya qonun uslubiyatini ham o'rganadi.

Amaliyotda kompozitsiyaning zarur unsurlari mavjud. Yaxlitlik qonuni, o'xshatish, kontrast qonun vositalarini mazmuni va qoyaga bo'ysinish kompozitsiyani asosiy qonunlari deb qisoblanadi.

Bu qonunning belgilari E.Kibrikning kitobida to'la va chuqur analiz qilib berilgan, kompozitsiyada birinchi yaxlitlik belgisi qonuniga rioya qilinganligi sababli, san'at asari bo'linmas bir butun bo'lib ko'rinadi.

Kompozitsiya yaxlitligida kompozitsiya elementlari shakl, qajm, «pyatno», oraliq xarakter nusxa, imo - ishora bilan ifodalanadi. Misol tariqasida Repinning «Krestno`y xod v Kurskoy gubernii» kartinasi bir qarashda yaxlit «pyatno» shaklida ko'rinadi.

Kompozitsiyadagi omma - xaloyiq, tasviri diogonal joylashgan bo'lib, kartinani to'rt burchagini boqlab turadi. Niqoyatda ko'p sonli qaloyik, jamoa

tasvirlangan bo'lsada, qar bir kishi xarakteri, nusxasi salbiy, ijobiy obrazlar, sinfiy qarama - qarshiliklar, xullasi rus jamiyati o'z ifodasini topgan.

qaqiqat qonuni - asosan uchta belgi bilan ifodalanadi. Birinchi belgi bu badiiy asarda sodir bo'layotgan voqeani vaziyatning o'ziga xosligi. A. Savrasovning «Kora qarqalar uchib keldilar», I. Levitaning «Oltin kuz», A. Kuindjining «qayinzorda», A. Ro'lovning «qavo rang kenglikda» manzaralarida mazmun, nafasat, bilan birga rus tabiatini o'ziga xos obrazi tasvirlangan. Tipizatsiya qonunining ikkinchi belgisi - bu sodir bo'layotgan voqea mavzuini, harakat holatini vaqtini tasvirleydi.

Tasviriy san'at teatr, kinomotografiyaga nisbatan bir umrga tasvirleydi. Ayniqsa ko'p figurali kompozitsiya mavzudagi personajlarni qar xil xolatda aks ettirilgan I. Repinning «Nejdali» asarida tomoshabin faqat personajlarni tasvirlangan holatini zmas, balki ular xibisdan qaytgan erini tasodif ko'rishdan oldin nima ish bilan band qanday qolatda ekanligini tasavvur qiladilar. qari onasi royal chalishni to'xtatib, kresloni chetga surib, o'qlini qarshi olishga o'girildi.

Keyinchalik kutilmagan uchrashuv. Natijada qalbni to'lqinlantirib ko'zlari quvonch yoshlariga to'la qolatga aylanadi. Bu erda bo'layotgan kulminatsion daqiqa qayotiy voqeani mavzu bilan boqlovchi harakatdagi vositadir. Yu. Pimenev «Yangi Moskva», «Ertangi ko'chalarda to'y» asarida ko'z oldimizda o'zgarayotgan harakatdagi zamonaviy shaqar qayotini ko'rsatgan. To'y marosimini yo'nalishida kelajak qayotga shaxdam qadam tashlayotgan xalqlarning holatidir. Tipizatsiya qonunining uchinchi belgisi bu - yangilikdir.

Realistik san'at qaqiqatni to'g'ri ifoda etib qolmay, rassom xis tuyqularini, estetik go'zallikni, tasavvurni jozibali tarannum etadi.

Badiiy obrazdagi estetik sifatlar, kompozitsiya echimidagi yangiliklar rassom tomonidan kashf etiladi.

Estetik kashfiyotlarni Mikelanjelo, Titsian, Rembrantning o'lmas asarlarida, A. Deyneka, A. Plastov, K. Yuon asarlarida kompozitsiya tuzilishini badiiy vositalaridan mavzuda yangilik tushunchasini ko'ramiz. «Novizna» - yangilik oqimini biz A. Kuindjining «qayinzorlar», V. Polenovning «Moskvadagi qovli», manzarasida ko'ramiz.

Kompozitsiyaning asosiy qonunlaridan biri kontrastlik qonunidir. Leonardo da Vinchi «Rangtasvir haqida trakt» ilmiy asarida o'lcham qarama - qarshiligi haqida, katta — kichik, past - baland, yupqa - qalin, xarakter, faktura, materiallar kontrasti to'g'risida yozadi. Mikelanjelo tekislikdagi xajm kontrastlariga ko'p ahamiyat beradi. Inson predmetlar shaklini faqat soya va yoruq kontrastik orqali sezadi va o'z ongiga singdiradi.

Portret janrida rassomlar qadimdan «ton kontrasti»dan foydalanib, yorug figurani tasvirlashda to'q fondan foydalanganlar. XIX asarda san'at ustalari portretni yorug fonda tasvirley boshladilar. V. Serovning «Shaftolilik qiz» portretida, yuzi to'q, tUSDagi qiz, engil yorug deraza fonida tasvirlangan.

Rangtasvirda kontrast qarama - qarshi issiq, va sovuq ranglar mavjud. qarama - qarshi ranglar bir - biriga yonma -yon tursa, ranglar kuchi ko'payadi: qizil - yashil, ko'k -zarqaldoq, oq, - qora va qakozo.

Kompozitsiyaning tuzilishida «Psixologik kontrastlar» ham mavjud. Iogansonning «Eski Ural zavodida» kartinasida erga egilib o'tirgan ishchini yangi qimmatbaqo libosda turib, sinchiklab kuzatayotgan fabrika egasiga qarama - qarshilik qonuni kuchli tasvirlab berilgan.

KOMPOZITSIYANING QOIDA, USUL VA VOSITALARI

San'at asarlarini taxlil qilganimizda, kompozitsiya qoida va usullari o'z moqiyatini asta - sekin yo'qotib, yangi kompozitsiya qoidalari paydo bo'la boshladi. Badiiy asar yaratishda rassomlar tabiiy va ongli ravishda kompozitsiya qonunlariga rioya kilishadi. qar bir ijtimoiy - jamiyat san'at oldida yangi zamonaviy vazifalarni ko'ndalang ko'yadi.

qozirgi vaqtda biz kompozitsiyani nazariy asoslarini ikki guruqqa ajratamiz. 1. Kompozitsiya qonunlari. 2. Kompozitsiya qoida va usullari.

KOMPOZITSIYA USUL (YO'LLARI)

Kompozitsiyani asosiy usullaridan biri ritmni ifodalash, kompozitsiya mavzusi markazini aniqlash, simmetrik yoki assimetrik holati, massani ikkinchi plandagi kenglikdagi asosiy qurilmasini joylashtirish.

Ritm qayotda va san'atda mavjudligi rassom uchun yaxshi belgi, vositadir u bir elementni oraliqda galma-gal qaytarilishidir. Asar qoyasini kompozitsiya tuzilishini idrok etishda ritm estetik obrazli tasavvur rolini o'ynaydi va kontrast rang, ton qonunlariga suyanadi.

KOMPOZITSIYA USULLARI

Uzoq kenglikni ochiq manzarada gorizental xolatda tasvirlansa, kenglik bepoyon, katta bo'lib tuyuladi.

V. Meshkovning «Ural haqida uylar» manzarasi juda gorizental uzun formatda joylashtirib tasvirlangan.

Ko'p planli manzarani orqasida o'rmonzor tasvirlangan. Oldingi va orqa plandagi kontrast yorqin ranglar, engil ufq; chiziqi masofani, bepoyon kenglikni aks ettiradi. Kompozitsiyani gorizental usulda ifodalashda tinch, osoyishtalik holatini sezamiz.

Kompozitsiyani parallel, vertikal yo'nalishda bo'lishi tantanali uluqvor, ko'tarinki rux holatini anglatadi. Bunga L. Abdullaevaning «qo'riq. er ochuvchilar», kartinasi misol bo'lishi mumkin. Dioganal yo'nalishi esa

harakat holatini kuchayishi yoki susayishini ko'rsatadi. V. Surikovning «Boyarina Morozova» kartinasida chananing harakatdagi yo'nalishi, chopib borayotgan bola, qayajon bilan kuzatib turgan turli libosdagi qaloyiq, - omma pastki o'ng burchakdan, yuqori -chapburchakka diogonal yo'nalishida tasvirlangan.

Asarda xarakat yo'nalishini o'ngdan chapga susaygan holati masofani chuqurligini ifodalashga imkoniyat beradi.

KOMPOZITSION VOSITALAR

Chiziq, shtrix, rangli va tusli dog (surtma) chizma perspektiva, soya - yoruq, rang, qavoli va rangli perspektivalar kompozitsiyaning vositalaridir.

Chiziqni esa tasviriy san'atning asosiy vositalaridan biri deyish mumkin. Undan uzoq, muddatli, qisqa muddatli chiziqlar bilan kompozitsiya eskizlarida foydalaniladi. Rassom qog'oz tekisligida predmet shaklini ochroq, to'qroq, chiziqlar orqali ifodalashi mumkin.

Kompozitsiyani amalda dastlab chiziq, tasvirda bajariladi. Keyingi bosqichda shtrix chiziqlarni qalinligi orqali predmetlarni soya, yoruq joylariga shakl berib, chuqurlik, masofani ifodalashga beradi.

Rang va tusli doq kompozitsiya mashqulotida muqim rol uynaydi. Asarda plastik qajm, chiziqli, qavoyi, rangli perspektivalarni roli kattadir.

Biz bu kompozitsiyaning asosiy vositalarni qayd qilib o'tdik.

Kompozitsiya kursini asosiy vazifasi talabalarda ijodiy fikrlashni, san'atni idrok etishni va taxlil qilishni, qayotni kuzatish va obrazli tasavvur etish, badiiy estetik did va madaniyatni shakllantirish, ularni badiiy-pedagogik faoliyaiga tadbiiq qilishdir.

Kompozitsiya amaliy hamda nazariy qismdan iborat.

Nazariy ma'ruzalar auditoriyadagi amaliy mashqulotlarni, uy vazifalarini ongli ravishda bajarishni idrok etadi. Kirish qismida kompozitsiyaning asosiy qonun - qoidalari, usul va vositalarini o'z ichiga oladi. Tasviriy san'atni janr turlaridagi kompozitsiyani o'ziga xos muammolarini, san'at asarida mavjud qonun talablarini ifodalaydi.

Kompozitsiya nazariyasidagi bilimlarni chuqur o'zlashtirishda, maxsus seminarlarni roli katta. Bulardan tashqari talabalarni mavzular asosida referat yozib ma'ruzalar bilan chiqishlari, ularni muqokama qilish yaxshi natija beradi.

Amaliy qismida asosiy maqsad talabalarda ijodiy qobiliyatni shakllanishiga, qayotni kuzatish, uni tasviriy vositalar bilan aks ettirish, bosqichma - bosqich eskizini oxirigacha etkazishdan iboratdir.

Amaliy mashqulotlarda kompozitsiya eskizini mazmun qoyasini maqsad va vazifalarini ongli ravishda idrok etish muqimdir.

Bajarilgan amaliy vazifalarni kamchilik va sabablarini muqokama qilib tushuntirib ijodiy fikrlashni shakllantirish lozim.

San'at muzeylari, badiiy ko'rgazma zallariga, ekskursiya, etuk rassomlar bilan uchrashuvlar tashkil etish, ular bilan suqbatlar o'tkazish, talabalarda badiiy ongni boyitadi.

Berilgan mavzu buyicha eng «yaxshi kompozitsiya eskizi uchun» talabalar o'rtasida konkurs e'lon qilib yaxshi eskizlardan ko'rgazmalar tashkil qilishi, qoliblarni raqbatlantirish ijodiy samara beradi.

Tasviriy san'at tushunchasiga nafis san'at, grafika haykaltaroshlik va amaliy san'at kiradi.

Bu yuqorida sanab o'tilgan tasviriy san'at turlarining qar biri ijodkor tanlagan voqeylikni, mavzuni o'ziga xos vositalarda, badiiy tilda tasvirlaydi. Bu san'at turlari ichida eng keng tarqalgani nafis tasvir san'atidir.

Nafis tasviriy san'at - tasviriy san'atning bir turidir. Rassom buyoqlar va maxsus usullar yordamida jisimni predmetni xajmni tasvirlaydi.

Nafis tasviriy san'at beshta elementlardan iboratdir. Bu elemntlar buyum shaklini, rangini tushayotgan yoruqni, yasalgan materialini, tasvirlanayotgan predmetni qanday sharoitda va muqitda ekanini tasvirlashda namoyon bo'ladi.

Tasviriy sana'tda bir necha janrlar mavjud: tarixiy, jang manzaralarini aks ettiruvchi janr, maishiy janr, portret, manzara, natryumort, inter'erdir. qar qanday san'at asarining negizini kompozitsiya tashkil etadi. Natryumort tuzish bu ijodiy jarayon. Unda rassomning didi, layoqati kompozitsiya madaniyati, bilim saviyasi namoyon bo'ladi.

Natryumort (luqaviy ma'nosi-jonsiz tabiat) haqida gapirganda, odatda, sabzavot — mevalar, gullar, otilgan ilvasinlar, (mulyaj) uy ruzqor buyumlarni tasvirni ko'zda tutadilar.

Lekin natyurmortda jonsiz tabiat tasvirlanganiga qaramay, matoda jonli qayot nafasini sezamiz. Natyumort kompozitsiyasini ma'noli va ta'sirchan chiqishi uchun yagona mavzudagi bir - biriga munosib va mos narsalar tabiiy boqlanishda qo'yilishi kerak. qo'yilgan natyurmort kishida qiziqish va rasm chizishga qavas qissini uyqotadigan bo'lishi va albatta kompozitsiya talablariga javob beradigan bo'lishi lozim. Natyurmort tarkibiga kiradigan narsalar estetik ta'sirchanlik talablariga javob beradigan, shakli, hajmi, materiali, sirtqi (fakturasi) rang va och - to'qligi (tus) bilan bir - biridan farq qilishi kerak.

Masalan, katta chelak yoniga ko'yilgan gugurt qutichasini ko'z ilgamaydi, chunki ular o'rtasida uzviy boqlanish sezilmaydi. Tanlab olingan narsalarni predmet tekisligida bir - biriga nisbatan qanday joylashtirilishi natyurmortni qiziqarli chiqishiga ta'sir etadi.

Sharden, Surbaran, Kalf, Snayders K.Korovin, I. Mashkov, P. Konchalovskiy va boshqa natyurmort nafis rassomlar asarlarida qayotiy xaqiqatni, matoda jonlangan tabiatni ko'ramiz.

Shardenning «piyozli natryumorti» da stol ustidagi ko'k piyozni cho'ziq shakli qiziq tirib, surat kompozitsiyasini cho'ziq, bo'lishiga sabab bo'lgan bo'lishi mumkin.

Shakli jiqatdan unga zid narsalar izlab, Sharden sharsimon olmalarni, ovalsimon tuxumlarni va ro'zqorda zarur bo'lgan buyumlarni, mis, qog'oz, sopol va shisha idishlarni tanlagan.

Rassom ataylab shakli o'lchami, materiali bir-biridan farq qiladigan narsalar tanlashda tabiatni o'ziga xos, narsalarning rang-barang va turli-tumanligi qiyos qilgan. Bir qarashda bu natyurmort mazmun jaqatidan juda, sodda ko'rinadi. Rassom turmushda zarur narsalardan bir nechasini olgan xalos, Mazmunan bir-biriga monand narsalardan tanlab olganidan keyin, ulardan shunday bir yaxlit gurux, tashkil qilish kerakki, u kishida qiziqish uyqotsin, diqqatini o'ziga tortib, albatta uning tasvirini yaratish ishtiyoqini qosil qilsin.

Sharden natryumort tuzish tanlagan narsalar-mis qozon, sopol chumich, yashil ragli shisha idish, ko'k piyoz boshlari, ikkita olma va ikkita tuxumdan iborat.

Bular hammasi oshxona ashyolari bo'lib, shakllari, tuzilishlari, sirlari va ranglari qar xil.

Bular ulkan mo'yqalam soqibining yuksak talanti, tabiatning beqiyos boyligini ko'ra olishi va to'g'ri idrok qilishini natijasidir.

Natyurmortning kompozitsion muayyanligi uni tabiiyligidir. Shuning uchun natyurmort tuzish, uni o'rnatish, vaqtida yaxlitlikka e'tibor berib, niqoyasiga etkazishga harakat qilish lozim.

Buning uchun esa klassik namunalarni ko'plab taxlil qilib, u yoki bu asar insonga nima uchun shunchalik ta'sir etadi, zavqini keltiradi, degan savollarga javob izlash foydalidir. Natyurmortning manzara yoki intererga nisbatan afzalligi yana shundaki, uni qo'yib olgandan keyin bir necha kun joyidan ko'zqatmasdan qar xil qarash nuqtalaridan qayta-qayta tasvirlash mumkin bo'ladi.

Natyurmortning atrofimizdagi tabiatdan farqi shundaki, uni inson ijod qilish yoki o'rganish maqsadida o'zi ataylab tuzadi, tafakkuri bilan barpo etadi.

O'quv natryumortning kompozitsiyasi bir tomondan estetik talablariga, ikkinchi tomondan ta'limning didaktik talablariga javob berish kerak.

Natryumort qo'yilmasi puxta va uzoq, vaqt o'ylab, muloxaza qilib tashkil etiladi. Unga ko'p narsa kiritilmasada predmetlarning shakl va ranglari qar xil bo'lishiga e'tibor berish kerak.

Silliq yaltiroq sirtli idishni, sirti jilvasiz narsa bilan, qirrali buyumni dumaloq shakl bilan yonma - yon qo'yilsa, ularni takqoslash va sinchiklab o'rganish uchun imkoniyat tuqiladi.

Natyurmortni asosiy talablaridan biri o'lcham, rang va ton jihatidan ajralib turishi, hamda surat teksligining markazita yaqin joyga qo'yabilishdir.

Bu surat mazmunini ochishda, so'zboshlovchi vazifasini o'taydi, kompozitsiyaning markazini bo'rttirib ko'rsatib beradi. Ko'pincha rassomlar asosiy predmaetni ataylab geometrik markazdan sal siljitib qo'yadilarda muvozanatni

saqlash uchun qarama - qarshi tomonda rang va och to'qligi unga zid bo'lgan peredmet oladilar.

Atokli natryumortnafislar Sezan, Sharen, Xrutsskiylar bu usuldan unumli foydalanganlar.

Natyurmort janrida O'zbekistonlik rassomlardan V.Ufimtsev, S. Kolibanov, Yu. Elizarov, R. Axmedov kabilar o'z asarlarida tabiatni beqiyos boyligini milliy ruxda jozibali tarannum etdilar.

O'kuv Natyurmortning muqim tomonlaridan biri tasvirlanayotgan narsalarning fazoviy joylashishidir. qo'yilmaga kiradigan narsalardan kattasi orqaroqda, maydalari oldinrokda, biri ikkinchisining va asosiy narsani bir oz berkitib turadigan qilib qo'yiladi.

Natyurmortdagi narsalarni mazmunan bir - biriga boqlash maqsadida unga cho'ziqroq shaklidagi narsa kiritiladi.

Surat teksligining asosidan kompozitsiya markaziga qaratib qo'yilgan pichoq, qoshiq, qog'oz o'rami, mo'yqalam va qokazolar surat mazmunini ochishga yordam beradigan «kalit» bo'lib, tomoshabin nigoqini kompozitsiya markaziga yo'naltiradi. Natryurmortning fazoviy holatini yaqqolroq tasvirlash uchun birinchi planda unga katta bo'lmagan, ammo yorqin narsa qo'yiladi.

Natyurmortning ufq chiziqiga nisbatan qanday joylashishi ham katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, ko'z balandligidan pastrokda qo'yilgan natyurmort yotiq predmet teksligida to'la-to'kis ko'rinib turadi, narsalarning

asoslari, ularning o'zaro joylashishi yaqqol ko'rinadi va tasvirlashda qulay bo'ladi. Narsalarning shaklini va fazoviy joylashuvini to'laroq ochib berish uchun yoruqlik nurlari peshonadan old tomonidan yoki yondan tushadigan bo'lishi kerak. Tabiiy yoruqlikning kuchi etarli bo'lmasa, natyurmortning yon tomoniga sun'iy yoritgich ko'yiladi. Shunda oldingi narsalarda yoruq soya kontrasti keskin bo'lib, ularning xajmdorligi bo'rtib ko'zga tashlanadi, sirtlari, yaqqol ko'rinadi. Ikkinchi plandagi narsalarda esa ziddiyat kamroq seziladi. Nurlarning kuchi kamayib borgan sari uchinchi plandagi narsalardagi qarama - qarshilik yana ham mayinlashadi, ularning chegaralari fonning to'q joylari bilan umumlashtirib ko'rinadi. Lekin natyurmort bo'yoqlarda tasvirlanadigan bo'lsa, uni deraza yaqiniga kunduzgi tabiiy nurlar ostida va biroz yonboshdan yoruqlik tushadigan qilib qo'yilgani ma'qul.

Vazifa natyurmortdagi narsalarning asl (lokal) ranglarini aniqlashdan iborat bo'lganda, u deraza ro'parasidagi devor yoniga qo'yiladi. Bunda natyurmortga nurlar old tomondan tushadi, soya va reflekslar unchalik ko'p bo'lmaydi va predmetlarning o'z rangi yaqqol, ochiq - oydin ko'rinadi.

Avvaliga fon uchun tanlanadigan gazlamalar yaxlit, sidirqa va nursizroq bo'lgani ma'qul, chunki olachipor yorqin rangli gazlama ko'zga aniq, tashlanib, natyurmortning o'zini kurishga xalaqit beradi. Shuni ham qisobga olish kerakki oqish fonda qoramtir narsalar, to'q fonda esa, aksincha oq narsalar ravshan ko'rinadi. ^

Keyinchalik natyurmortga kompozitsiyaning tarkibiy qismlaridan biri sifatida burmali matolar (drapiroverka) kiritiladi.

Orqa fonga va predmet stoliga solinadigan gazlamaning (chit, surup, shoyi, baqmal, movut) xarakteriga mos holda mayda va yirik burmalar solib qo'yish mumkin.

Gazlama devordagi bitta nuqtaga biriktirib qo'yilsa u pastga erkin osilib tushadi va tabiiy shakldagi burma qosil qiladi.

Yuqorida aytganimizdan ma'lum bo'ldiki, natyurmort postanovkasini qo'yish jiddiy va ma'suliyatli ishdir. Yaxshi qo'yilgan natyurmortda ortiqcha tasodifiy narsalar bo'lmaydi, uni old yoki yon tomonidagi qarash nuqtalaridan kuzatilganda, mazmunli yaxlit guruq bo'lib ko'zga yaqqol tashlanib turadi.

O'quv natyurmortdan ijodiy natyurmortni farqi shundaki u qayotga yaqin bo'ladi. Odam ishtirokisiz ham ko'p ma'noni anglatadi.

Misol tariqasida V.Ufimtsevning «Garmon» (1945y)G. Abduraxmonovning «Samovarli natyurmorti»ni olamiz «Garmon» natyurmortida jangchining kundalik «poxod» anjomlari avtomat, maxorkali xalta, gazeta, mis kosacha, buyum to'rva va jangchining hamroqi,-garmon tasvirlangan. Bu natyurmort o'zida odam ishtirokini bildirib eslatib turadi.

«Samovarli natyurmort»da esa mavzu kompozitsiya tuzilishiga monand olingan Yorug milliy soʻzana fonida qoʻyilgan katta xajmdagi samovar va stol ustidagi laganda soʻyilgan qovun -tarvuzlar, non, olma- anorlar hamda ularning tekislikda kompozitsiya jiqatidan badiiy ifodali joylashishi tomoshabinni befarq qoldirmaydi. Meqmondoʻst oʻzbek xalqining insonlarga saxiyligi tushunchasi tabiat inomlari orqali oʻz aksini topgan.

Shunday qilib, natyurmort tuzish uchun:

A) mavzu tanlash;

B) natyurmort mavzusiga mos keladigan jixozlar, predmetlar, gazlamalar topish;

V)narsalarning shakli, tuzilishi, tusi va ranglarini qisobga olib joylashtirish;

G) predmetlarning qajmdorligini yaqqol koʻrinadigan tarzda yoritish - zarur ekan.

Shularning hammasi birgalikda olinganda natyurmort kompozitsiyasi (qoʻyilmasi) deb yuritiladi.

INTERER

Tasviriy san'atda interer mustaqil janr sifatida mavjuddir. Tarixiy, maishiy va zamonaviy mavzudagi badiiy asarlarda interer fon tariqasida ham ishlatilishi mumkin.

Interer holati orqali xonadon soqibining didi haqida, yoki zavod sexini jixozlaganiga qarab ilmiy taraqqiyot holati haqida xulosa chiqarishimiz mumkin.

Uyni eshik derazalarning shakli, hajmi, devor va shift, polni bezagi va uy jiqozlarining bezagi tasviri orqali qaysi davrga mansubligini bilib olishimiz mumkin.

Teatrdagi interer qar tomonlama ichki jiqozlari bilan etetik jiqatdan zavod sexidan farq qiladi.

Zavodning metall qoʻyish sexini koʻz oldimizga keltiraylik.

Katta sex poliga yotqizilgan katta qajmdagi plitalar, relsda harakat qilayoggan oqir kranlar, kumushsimon tugun orasidan sexga tushayotgan sun'iy yoruq yonidagi metall pishiriq, qozondan koʻrinayoggan qizil lava va koʻk tutun kabi holati oʻzini qayotiy goʻzalligi bilan rassomni beixtiyor oʻziga tortadi.

Interer janrida xayotning turli bosqichlarida koʻplab rassomlar ijod qilishgan ularning asalari orqali oʻsha davrdagi qishloq uylari, cherkov, xonani, saroylarni ichki intererlari ork,ali qanday qolatda boʻlganini bilamiz. Koʻplab shunday realistik san'at asarlarida yozuvchi olimlarning, jamoat arboblarning xonalari tasvirlangan.

Rassomlardan A. Venetsianovning, «A.Nekrasov portreti» dagi interer, I. Kramskoyning «Arka tagidagi xona», I.Repinning «L. Tolstoy ish ustida» tasvirlangan ishlarini aytib o'tishimiz mumkin.

I. Repinning «Kutmagan edilar» kartinasidagi intererda XIX asrning 80 - yillari ilgor ziyolilarning tipik turmush - tarzi ko'rsatilgan.

Natyurmortga nisbatan intererda chiziq va qavo perspektivasining hamma qonunlariga rioya kilinadi. Bu tasvirchini tartibga soladi. Xonani ichki ko'rinishi natyurmortga nisbatan, qar xil balandlikda va masofada joylashgan ko'p predmetlar gorizontal pol va vertikal devor teksligida joylashgani bilan farq qiladi (mebel, deraza, kartina).

Interer kompozitsiyasiga xonaning, predmetning konstruksiyasi perespektiva qisqarishi ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan bir qatorda soya – yoruq sharoitlariga qarab tus va «kontrast» rang echimi ustida mashqulot bajariladi.

Intererda odam figurasi ishtirokisiz ham mavzuni chuqur ifoda etish mumkin. Misol uchun «Maktab kutubxonasi», «Sport zali» kabi kompozitsiya mavzulari bo'lishi mumkin. Undan tashqari «Rassom ustaxonasi», «Buvim xujrasi», «Mashina sozlovchi ustaxona» kabi mavzular yakunlovchi vazifa sifatida berilishi mumkin.

qar ikkalasida ham dastlab intererdagi mavjud predmetlarni sinchiklab o'rganib, xomaki chizqi lavqalar bajarib, interer kompozitsiyagini tuzish maqsadga muvofiqdir.

MANZARA

Manzara - tasviriy san'atning qadimiy janrlardan bo'lib, tarixiy maishiy asarlarda ham vosita- fon sifatida muxim rol o'ynaydi. qadimiy xitoy san'atida rassomlar tabiatni aks ettiruvchi asarlar yaratganlar.

Evropada manzara tarixi XVI - XVII asrlarda taraqqiy etdi.

Gollandiya manzarachi rassomlari tabiatni o'xshatib haqqonoy tasvirlashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Rossiyada manzara janrining rivojlanishi XVIII asrga to'g'ri keladi. Moskva, Peterburg arxitektura yodgorliklari F.E. Alekseev tomonidan maxorat bilan tasvirlangan.

Manzara san'ati tashqi dunyoning go'zalligini aks ettirish bilan insonga ijobiy ta'sir etuvchi kuchga ega. Shuning uchun rassom tabiat olamini eng nozik, tipik qolatlarni, rang garmoniyalarini anglab, tabiatga nisbatan bo'lgan estetik munosabatini bildiradi.

Manzara asarida inson shaxsi, aql zakovatini, ichki tuyqularini tasvir orqali qo'shiq qilib qo'yilaydi va tabiat obrazini yaratadi. Misol tariqasida I.Levitanning «Vladimirka», «Abadiy sokunlik uzra»,I Shishkinning ,

«O'rmon yirokliklari», V.Meshkovning «Ural haqida uylar» asarlarini keltirish mumkin.

Tasviriy san'atdagi manzara janriga oid asarlari insonda tabiatga va go'zallik fazilatlarini shakllantiradi.

Rassomlar tarixiy va maishiy mavzudagi asarlarda bevosita manzaraga ham murojat kiladilar etyud, eskizlar yozadilar. Bu holda manzara kartinada ko'shimcha fon vazifasini o'taydi.

V. Vasnetsovning «Alyonushka» asari bunga misol bo'la oladi. Tabiiy go'zaligini, zamonasiga xos yangilik o'zgarishlarni K. Yuon, G. Nisskiy kabi rassomlar ham o'z asarlarida tasvirlab namoish etdilar.

50-70 yillarda O'zbekistonda manzara janrida ijod etgan rassomlar U. Tansiqboev «Issiq ko'l», «Ona o'lka», qayroqqum suv ombori, N. qoraxon «Nanay yuli», Sijjakda baqor, R. Temurov Samarqand arxitektura manzaralari turkmini yaratdilar.

70-80 yillarda q.Abduraqmonov, F.Toxirov. R.Choriev, K.Bogoduxov, M.Esin.,V.Pudovkin kabi rassomlar manzara janrida samarali ijod qildilar.qozirgi vaqtda ko'plab izlanuvchi iqtidorli rassomlar, A.Nuritdinov, O.qozoqov, 3. Islomshikov, A.Mo'minov, A.Mirsoatov kabilar mustaqil O'zbekiston go'zal tabiatini madx etuvchi maftunkor manzaralarni yaratib kelmoqdalar.

Manzaraning bir necha turlari mavjud:

Shahar (Arxitektura), qishloq (tog') manzara, sanoat (zavod, fabrika, inshoat ko'rilish), tarixiy, romantik, lirik, panorama (ko'rinishida) manzaralari shular jumlasidandir.

Bularni xar biri negizida ifodalovchi mazmun(g'oya yotadi. Shahar manzarasida shahar hayoti bilan bog'liq, arxitektura, transport vositalari, odamlar, oromgoh, bog'lar, hamda er osti o'tish joylari kompozitsiya tasviri uchun misol bo'la oladi.

Qishloq manzarasi, bepayon kenglik, tog' manzarasi, yaylovlar, koya tosh, o'simliklar, vodiydagi jilvakor suvlar tasviri kompozitsiya negizini tashkil etadi. Sanoat manzarasi katta zavod qovlisi, suv ombori, ko'prik, metro qurilishi, texnika qurilish vositalari bilan bog'langan.

Lirik manzarada tabiatni «Erta tong», «Baqor» kabi mavzudagi tabiatni nozik, sokin go'zalligini, uning uyg'onish holatini aks ettiruvchi, insonga olam - olam quvonch baxsh etuvchi asarni ko'z oldimizga keltiramiz. Manzaraning kompozitsiya vositalari (belgilari): joyni tanlash, ko'rish nuqtasi, ko'rish chiziqi, fazoviy masofa, format, perespektiva, ritm, kolorit, yoruq, refleks, kompozitsiya markazi shular jumlasidandir.

Bu janrda kompozitsiya yaratish uchun, qalamtasvir rangtasvir soxalarida mukammal bilimga ega bo'lish kerak. Naturadan dastlabki chizilgan chiziqi rangli etyudlar manzara kompozitsiyasini tuzishda asosiy mavzu bo'lishi mumkin. qishloq manzarasini kompozitsiyasini tasvirlamoqchi bo'lsak avval tabiatda quyoshli, bulutli kunlar, peshin, oqshom holatini qarakterli joylarini sinchiklab kuzatish kerak.

Formatni aniqlab, ufq chiziqi, qurish nuqtasini olish kerak. So'ngra qavo va erni tekislikda nisbatlarni belgilab, oldingi, keyingi, orqa planni va predmetlar masshtabini topish darkor. Kompozitsiyani bir necha variantlarini sangina, ko'mirda bajarish tavsiya etiladi.

Mukammal bajarilgan, eskizni ko'mirda bajarish tavsiya etiladi.

Mukammal bajarilgan xomaki eskiz variantni rang koloritini aniqlash lozim.

Sifatli bajarilgan eskiz asosida qishloq manzarasi kompozitsiyani yakuniy nusxasini amalda bajarish kerak. Uni bajarish shartlari qog'oz, Karton, xolst, akvarel, guash, moybuyok, orkali amalga oshiriladi.

Bo'lajak rassom uchun qayotni kuzatish, mavzu yuzasidan kundalik qalamchizgi va etyudlarni bajarish mashqlarni qilishga kirishsa maqsadga muvofiq ish bo'ladi.

Manzara janridagi sarlari inson uchun ma'naviy oziqa beradi, uni ruqlantiradi, qayotga shodlik va quvonch baqishlaydi.

PORTRET

Portret-inson obrazini tasviriy san'atda yaratishda eng murakkab janr qisoblanadi. Ma'lumki qar bir davrning usta rassomlari bo'lgan. Ular portret asarlarida zamondoshlarning go'zal qiyofasini obrazlarini yaratib, keyingi avlodlarga meros qilib qoldirgan.

Uyg'onish davrining buyuk nomoyondasi Lenardo da Vinchining «Avtoportret», «Djakonda» asari, Velaskesning «Papa Inokentiy X» portreti, shular jumlasidandir.

Gollaniyalik rassom Rembrant kabi ko'pgina Evropa rassomlari ham ajoyib portretlarni yaratib nom qoldirdi. Bu portretlar maxoratli ishlanganligi va maftunkorligi bilan insonni o'ziga rom qilib oladi.

XIX asrning birinchi yarmida yashab ijod qilgan buyuk rus rassomlari O. Kiprenskiy V. Tropinin, A. Venetsianovlar rus portret san'atining asoschilari bo'ladilar.

Ular XVIII asr portretchilik ananasini davom ettirib, insonni tasvirlashga yana ham zo'r e'tibor bilan qaradilar, portretlar psixologiyasiga katta ahamiyat berdilar, rassomchilik maxoratini oshirdilar.

O.A. Kiprenskiy portret san'atining muvaffaqiyati shundaki, rassom o'z zamondoshlarini portretlarida dastavval insonning go'zal ma'naviy dunyosini, qadr-qimmatini, uning orzu-o'ylarini, kechinmalarini tasvirladi. U qator asarlarni, shu jumladan ijodning cho'qqisi bo'lgan A.S. Pushkin (1827) portretini yaratdi.

Taniqli shoir siymosi bu portretda qar jiqtan chuda mukammal ochib berilgan.

Asarda shoirning tashqi qiyofasi bilan birga, undagi ruxiy ko'tarinkilik, bitmas – tuganmas ijodiy ilxom soxibi ekanligi juda moxirona tasvirlangan.

Uning zamondoshlaridan biri V. Tropinin bizlarga asosan “Pushkin”, “Gitarachi”, “Bagration” portretlari muallifi sifatida tanilgan. Uning 1823 yilda yaratgan “To'r to'quvchi qiz” portreti istarasi issiq, yoqimli shaxlo ko'z qiz qiyofasini aks ettirdi.

Ularning izdoshlaridan biri A. Venetsianovdir. U birinchi bo'lib san'atga dexqon obrazlarini olib kirdi va birinchi bo'lib tabiatning poetik obrazini yaratdi.

20 yillarda yaratgan «Yoz», «Ekinzorda» asarida — tabiat va inson obrazini, dexqonlarni meqnat jarayonini ifodalab uyqunlashtirib bergan. U «Zaxarka» portretida meqnatkash bolani ichki dunyosini ochib bergan.

XIX asrda realistik portret soxasida Kramskoy, Repin, N.Vasnetsov, V.Serov kabi uluq rus rassomlar ijod qiladilar. N.Kramskoyning N.Nekrasov, P.Tretyakov, L.Tolstoy, I.Repinning V.Stasov, M.Musogorskiy portretlari bunga yorqin misol bo'la oladi.

XX asrning ikkinchi yarmida o'zbek portret san'ati yuksalib rivojlandi. Portret soxasini Lutfulla Abdullaev, Abdulxak; Abdullaev, Raxim Axmedov, Malik Nabievlar samarali ijod qilib kelmoqdalar. Lutfulla Abdullaevning «Mulla to'ychi Toshmuxamedov», «Y.Axunboboev» portretlari realistik an'analarda moqirona tasvirlangan.

Abdulah Abdullaev birinchi o'zbek portretchi rassomlardan biri bo'lib, portret soqasida salmoqli ijod qiladi. U o'z zamondoshlari, ziyolilarni, olimlarni adabiyot va san'at namoyondalarini portret galleriyasini yaratib katta muvaffaqiyatlarga erishdi.

«Abror Xidoyatov Otello rolida», yozuvchi «Oybek» portreti muallifining shox asarlaridan bo'lib, Otelloni o'ychan boqishi, gavda harakati portretga romantik ko'tarinkilik ruxini baxsh etgan. Unda yuz ifodasi psixologik xolati moxirona tasvirlangan. _

Oybek portretida shoir siymosi kompozitsiya jihatidan juda chuqur va mukammal ochib berilgan.

Rassom bu asarda inson qiyofasini abadiylashtiribgina qolmay, balki hamma yuksak insoniy fazilatlar egasi, otash qalb xayajon va tashvishga to'la buyuk yozuvchining jonli portretini yaratdi.

Raqim Axmedov portret janrida qayotga chuqurroq yondoshdi. Inson ichki kechinmalarini, xis - tuyqularini, orzularini, insonning go'zallik qalbini o'z asarida ochib beradi.

Uning «Ona uylari», «Surxandaryolik ayol», «Deqqon portreti» yorqin misol bo'la oladi.

Malik Nabiev asosan portret janrida zamondoshlari bilan bir qatorda tarixiy allomalar obrazini xam yaratish ustida ko'p meqnat kiladi. U 1952 yili «Beruniy» obrazini yaratdi. 1993 yili buyuk sarkarda «Amir Temur portreti»ni yaratdi. Portret kompozitsiyasini yaratishda rassomlarning o'ziga xos uslubi mavjud, u adabiy qo'lyozma, etnografik xujjatlardan unumli foydalanadi.

Portret mazmuniga ko'ra kuyidagi turlarga bo'linadi: kalla portreti, ko'krak qiyofali portret (byust), yarim gavda portret, butun gavda qiyofasi portreti, portret kartina, guruxli portret, miniatyura portreti va qakozo.

Portret kompozitsiyasining tuzilishida insonning tashqi va ichki qiyofasi, uning ruxiyati, shuningdek ko'li, o'tirish holati, liboslari, intererdagi predmetlar asosiy vosita sifatida muxim rol o'ynaydi.

qar bir rassom portret yaratishda o'z tajribasi, usuliga tayanadi. Bunga qar xil kutilmagan qolatda, rang va texnikada bajarilgan portretlar dalil bo'la oladi. Baxodir Jalolovni kinorejissyor «Komil Yormatov» portreti shu fikrimizni tasdiqlaydi.

Shuning uchun portret yaratishda yoshlar uluq portret ustalari tajribasini o'rganib. Ularda unumli foydalanishlari lozim.

Portretchi rassom avval tasvirlanuvchi bilan chuqurroq tanishib, bir muncha davrda uni kuzatib, suxbatlashib, uni asosiy qarakteri, xususiyatlarini, ichki va tashqi dunyosini yaxshi o'rganishi kerak, M. Nesterovning shogirdi P. Korin doim bu amallarga sodiq qolib A.Tolstoy, N.Kachalov, M.Nesterov, N.Saryan portretlarni shu tarzda yaratdi.

MAISHIY JANRDAGI TEMATIK KOMPOZITSIYA

Maishiy janrdagi tematik kartinani yaratish mazmun va qoyani ochib beruvchi voqea bilan boqliq va voqeani eng xususiyatli, qiziqarli nuqtasini tasvirlashni talab etadi.

Inson yashab turgan muxitda sodir bo'layotgan voqealarni ifodalovchi bu janr qadim zamonlarda paydo bo'lgan. O'tgan asrning

demokratik rassomlari qalk qayotini astoydil haqqonoy, tasvirlab berganlar. Bunga I. Repinning «Yangi kuyovni kuzatish», E. Makovskiyning «Xiyobonda», V. Perovning «Uchovlon» va boshqa suratlar o'ziga xos misol bo'la oladi.

Yoshlarning kundalik xayoti, meqnat, o'qishi, tasviriy san'at maishiy janrning bir qator asarlarida o'z aksini topdi. V.Laktionovni «Frontdan xat» F.Reshetnikovning «Yana ikkimi», «Tatilga keldi» asarlarida Vatanga muxabbat, maktab qayoti bilan boqliq qoyalar tasvirlangan.

Maishiy janrda ham kompozitsiyani talablari mavjud. Mazmun va qoyani kompozitsiyani ma'lum vositalarida ochib berish: kurish nuktasi ufq, fazoviy uzoqlashish, shuningdek kompozitsiya markazi, asosiy va ikkinchi darajali predmetlar yoruqligi, tus, rang, kolorit munosabatlariga rioya qilishdan iborat. Perspektiva qonunlari, muvozanat, simmetriya, dinamika vazifalaridan to'g'ri foydalana bilish, kerak.

Kompozitsiya tuzilishi xona chekkasi (interer) yoki ochiq qavoda bo'lsada, asosiy o'rinni odam qiyofasining tasviri egallaydi.

Rassomning qayotni kuzatishi natijasida bo'lgan mavzuga oid ko'plab bajarilgan xomaki chizgi, etyud, eskizlar kompozitsiya tuzilishiga asos bo'ladi.

Ikki, uch figurali kompozitsiya tuzish uchun uyda yoki ishxonada odamlarni meqnat qilish yoki dam olish jarayonida tasvirlash uchun uning kasbi, xarakterini, xayotdagi voqeaning qiziqarli holatini o'rganish lozim.

Naturadan bajarish bilan bir qatorda qayoldan va tasavvur qilib ishlashni mashq qilishni odatga aylantirish kerak. Bularning bir nechasi badiiy ijod jarayonining o'sishiga, tasavvurini boyitishda muqim vosita, bo'lib xizmat qiladi. O'zbek rassomlari 3.Kovalevskayaning «Teatr lojasida» N.Kashinaning «Doira chaluvchi qizlar», R.Axmedovaning «Tushki dam olish», M.Saidovning «Ishga ketishyapti» kartinalari maishiy janrda ishlangan asarlaridir.

Tasviriy san'atning rivojlanishi bilan birga rangtasvir soxasida yangi janrlar paydo bo'la boshladi va tarixiy asar tushunchasi shakllandi.

Tarixda yuz bergan voqealarni o'zida aks ettiruvchi asarlar ko'pincha tarixiy kartina deb ataladi.

U mustaqil janr sifatida «Uygonish davri»da vujudga kelib, XIX asr rus san'atida keng rivojlandi. qaysi mavzuda asar yaratishdan qat'iy nazar, avvalo chuqur fikrlash lozim shu bilan birga qobiliyat, mahorat, go'zallik xissiyotini ishga solish ham zarur.

Rassom ommaning go'zallik, estetik talablarini aks ettiruvchi va unga badiiy madaniyatni olib kiruvchi shaxsdir.

Xayotiy voqealar tarixiy janr kompozitsiya echimida rassom tomonidan murakkab ijodiy taxlilidan o'tadi. Kompozitsiya qonunlariga amal qilib, tomoshabinga kartina: mavzusini ochib berishga harakat qiladi.

Rus san'atida bu janrning ko'zga ko'ringan namoyondalaridan biri V.Surikov edi. U Vatanparvarlik ruxi bilan suqorilgan qator ajoyib asarlar yaratdi.

«O'qchilar qatl etilgan tong» shular jumlasidandir. Bu asarda rassom xalq ommasini kuchga, jasoratga to'la jo'shqin isyonkor qalbli kishilarni tasvirlagan. Rassom asarda tarixiy shaxe Petr1 obrazini xam ko'rsatadi. Uning boshqa asarlarida ham qalqning o'tmishi Ermak,S.Razin, Suvorov kabi tarixiy shaxslar obrazida o'zining badiiy ifodasini topgan.

Uning «Boyarinya Morozova», «Ermakni sibirni zabt etishi», asarlarida qalq bilan davlat o'rtasidagi fojiali qarama - qarshiliklar aks ettirilgan. Rassomning tarixiy janrda ilgari surgan asosiy maqsadi, xalqning tarixiy shaxslar bilan boqliqligini ko'rsatish edi.

Rassom I.Repin ijodida tarixiy janr muxim rol o'ynaydi. Uning uchta shox asari «Sofya», «Ivan Grozniy», «Zaporojliklar» kartinasi qoyasi Moskva qayotidagi muxit, rus tarixiga berilib ketgan V.Vasnetsov, V.Polenov kabi rassomlarning ta'sirida yaratdi.

Eng ahamiyatli «Ivan Grozniy va uni uqli shaqzoda Ivan» (1885Y), tarixiy kartinasini yaratishga Rimskiy Korsikovning Simfonik asarini musiqasi turtki bo'ldi. Uning asosiy mazmuni tasodifan sodir bo'lgan o'lim (qayotga qasd qilingan) va pushaymonlardir.

Rassom insonda vaxshilikka qarshi qazab, norozilik uyqotishga chorlaydi.

Intererda to'q fonda yoruq tushib turgan ikki figura orqali asar echimini topgan.

Erdagi gilam Grozniy va shaqzodaning liboslari, ularni yuzlaridagi qayajon qo'riqchili ruxiy qolat, xonadagi predmetlar to'q ranglarda ustalik bilan tasvirlangan.

N.Gening «Petr I shaqzoda Alekseyi Petergofda so'roq qilmoqda» asari dam tarixiy qujjatlarni sinchiklab o'rganish natijasida, Petergof saroy xonalaridan etyudlar, eskizlar yozish natijasida yaratilgan.

Asarda eski va yangi shakllangan qarakterlar, qudratli rus davlatining sardori, Evropata yo'l ochgan uluq Petr tasvirlangan.

Jang manzaralarini aks ettiruvchi janr o'z tematikasi jiqatidan tarixiy janrga yaqin turadi.

Buning sababi shundaki jang manzaralarini ko'rsatuvchi bu jang faqat urush voqealarini aks ettiribgina qolmay, jang bilan bevosita boqliq bo'lgan tarixiy voqealarni aks ettiruvchi janr tarixiy janrning bir qismi deb qaralishi mumkin.

Askarlarning vatanparvarlik, fidokorligi, mardligini V.Surikov o'zining «Suvorovni Alpdan oshib o'tishi» suratida aks ettirgan. Bu asarda rassom Suvorovning g'arbiy san'atini katta mahorat bilan tasvirlagan. Jang manzaralarini ko'rsatuvchi janrga B. Grekov asos soldi. Uning «Birinci otliqlar Armiyasi», «Karnaychilar», «Tachanka» kabi suratlari ana shular jumlasidandir.

«Tanchanka»ni moqirona tasvirlangan shiddatli harakatidan qalabalg bo'lgan ishonch va iroda, qaqramonona pafos ifodalangan.

qar bir san'at asarini yaratishda mazmun va qoyani asosiy echimi eskizda o'z aksini topishi lozim.

Keyinchalik eng yaxshi bajarilgan eskiz tanlab olinadi. izlanish jarayonida kompozitsiyaga kerakli detallarni, predmetlarni aniqlab bilish lozim, mavzuda sodir bo'layotgan voqeaning markaziy qismini topish kerak.

Eskiz bajarish jarayonida yaxlitlik, masofa, keyinchalik, qavo perspektivasi qonunlariga, asosiy va ikkinchi darajali guruq xususiyatlariga, kolorit tanlashga alohida ahamiyat berish o'rinalidir.

Kompozitsiya tuzilishini to'g'ri topish uchun naturadan - odamlar guruxidan tezkor chizgilar, eskizlar bajarish zarur, Chunki o'tkir qobiliyatni ijodiy tasavvur, «fantaziyani» shakllantirish aynan shu jarayonda sodir bo'ladi. Bu ijodiy jarayondagi o'ziga xos ko'nikmalarni qosil qilish uzoq vaqt mashq qilib ishlashni talab etadi.

Kompozitsiya - bu muallifning ijodiy, badiiy irodasi, maxsuli qisoblanadi.

Shunday ekan tasviriy san'atning barcha janrlarida kompozitsiya yaratish yuksak darajada bilim, ko'nikma, malaka hamda qobiliyat, saloqiyatni talab etadi.

Shu bois bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilari oliy o'quv yurtida ta'lim olayotgan vaqtdanoq hamrovli faoliyatga o'zlarini tayyorlab borishlari lozim.

KITOB GRAFIKASI

Kitob grafikasi dastgoqli va kitob grafikasi ham tasviriy san'atni barcha turlari kabi kompozitsiyaning umumiy qonunlariga tayanadi. Dastgoqli grafika o'z xususiyatlariga ega shakl, masofa, grafika yo'lida chiziq, shtrix va kontur vositasida oq -qora tasvirda ifoda etiladi.

XIX va XX asrga kelib kitob grafikasi rivojlana boshladi. Ayniqsa V.Favorskiy, D.Shmarinov, E. Kibrik, O.Vereyskiy kabi rassomlar klassik adabiyot asarlarini chuqurroq o'rganib kitob grafikasini yuksaltirdilar.

Kitob grafikasini bezagi muvaffakiyatli chiqish, rassomning qobiliyatiga, adabiyotni qanday taxlil qila olishga boqliq.

Mahorat cho'qqisini egallagan bezakchi rassomlar kitob mazmunini alohida grafik asari darajasiga etkazadilar. Rassomlar D.Kardovskiyning yozuvchi A. Chexov yozgan «Kashtanka», A. Griboedov yozgan «Gorev ot uma», A. Benuaning shoir A. Pushkinning «Mis chavandoz» asarlariga ishlangan kitob bezaklari misol bo'la olishi mumkin.

Kitob bezash san'ati zarvaraq, muqova va illyustratsiyalarni o'z ichiga oladi. Rassom hamma elementlarini bir kompozitsiya echimida umumlashtiradi.

Badiiy adabiyotlarning mazmuni va yunalishi (stili) kitob bezagida o'z aksini topish kerak.

Kitob unsurlari: sarvaraq ust muqova, titul, zastavka, kontsovka, vinetka, bezak, qarf va qokazolar.

Rassomning vazifasi shundan iboratki u voqeani, adabiy obrazni, kitob mazmunini tasvir orqali tushunishga yordam berishi kerak. Kitob uchun ishlangan illyustratsiyalar shakl jihatidan dinamik, rangdor, ta'sir etuvchi, adabiy asarning teks matnini jozibali qilib ko'rsatishga yordam berish lozim, Bolalar kitobiga ishlangan tasvirlar, bolalarning uzoq vaqt eslarida krlib, ularni badiiy didlarini ustiradi. Bezak jarayonida format va xarf ishlashda bolalarning yoshlari va talablarini e'tiborga olish maksadga muvofiqdir.

Zarvaraq (kitobning ustki qismi) o'quvchilarga adabiy matnning ma'lum yo'nalishini tasavvur etishlari uchun xizmat qiladi.

Bundan tashqari kitobning ustki bezagi reklama vazifsini ham o'tashi mumkin. Muqova bezagi kitob mavzusining maqsadiga muvofiq bo'lishi uchun kitobning nomi, uni ifodalovchi tasvir, matn munosabatlari hamda uyqunligiga, birligiga ahamiyat berish lozim.

Muqova bezagidagi kompozitsiya tuzilishi, mazmun va qoyani kitobning kaysi yoshdagi o'quvchilarga yozilganligini belgilab beradi.

Kitobga illyustratsiya bajarish, adabiy asarga qarab ilmiy, ommabop, hujjatli, badiiy bo'lishi mumkin.

Ilyustratsiya grafikasi yaqin masofadan qurishga mo'ljallangan. Kitob mazmuniga qarab tasviriy vositalardan foydalanish mumkin (tush, grafit, qalam, akvarel va xokazo). Adabiyot obrazlar rassom qanday yo'nalishda va texnikada tasvir bajarish kerakligini belgilaydi.

Bir kitobdan qalam tasvir, soya - yoruq, shakl, qavo perspektivasi vosita bo'lsa, ikkinchisidan ertak mavzusi bo'lsa - odam va qayvon, o'simliklarni dekorativ tema usulida ifodalashi mumkin. Misol sifatida Bilibinning

«qurbaqa malika» ertak kitobining bezagini keltirish mumkin.

Kitob muqovasidan Bilibin rus xalq ornamentlaridan foydalanib, baliqlar, suv parilari tasvirini ritm qaytarilishida ustalik bilan tasvirlagan. Muqova o'rtasida eski rus qarfiga sarlovqasi joylashtirilgan «Shrift» qarakteri dekorativ tasvirga mos tushgan. Ertak illyustratsiyalari ornament shaklida tasvirlangan.

O'zbek kitob grafika san'atining rivojlanishi XX asr 40-50 yillariga to'g'ri keladi. Kitob grafikasining ko'zga ko'ringan keksa vakillari V.Kaydalov, I.Ikromov, M.Shchirovskiylar samarali ijod qildilar.

V.Kaydalovning «O'zbek antalogiyasi», «Oygul bilan Baxtiyor», kitobiga. I.Ikromovning «O'zbek lirikasi», M. Shchirovskiyning «Ming bir kecha» kitoblariga ishlangan bezaklari kitob grafika san'atini olamga tanitdi.

Ularni ananalarini davom ettirib K. Basharov dastgoqli va kitob grafikasi soxasini ko'plab bezaklar yaratib samarali ijod qilib kelmoqda. Uning «Uzbek xalq ertaklari»ga ishlangan bezaklari maqtovg'a sazovardir.

Keyingi paytda T.Muxamedov, A.Tsiglintsev, A.Gulomov, M.Kagarov, I.Vaxitov kabi iste'dodli grafika san'ati rassomlari, o'zlariga xos usuldagi sermazmun ijodlari bilan o'zbek kitob grafikasi san'atini rivojlanishiga o'z xissalarini qo'shib kelmoqdalar.

Bezak san'atini asosiy qonun - qoidalarini o'rganishda albatta kitob grafikasi namunalarining mualliflari: V. Kaydalov, M.Kagarov, T. Muxamedovlar bilan birsa rus grafika rassomlari: I.Bilibin, E.Kibrik, D.Shmarinov. D.Bisti asarlariga murojat qilish mumkin.

Yakunida shuni takidlab o'tish kerakki ko'p yillik ijod va tajriba natijasida shakllangan kitob garfikasidagi kompozitsiya bezagini qonun va qoidalari ko'plab rassomlar tomonidan tan olinib o'z ijodlarida ko'llab kelmoqdalar.

PLAKAT

Plakat - tomoshabinga tezda ta'sir etuvchi bir necha ranglar ishtirokidagi grafik tasviridir. Plakat san'ati tasviriy san'atning boshqa turlaridan mavzuning o'tkirligi, dolzarbligi va ranglar yorqinligi bilan ajralib turadi.

Plakat san'ati grafika kabi refleksi, «poluton» qora buyoq va oq qog'oz bilan soya yorug'ni ifodalaydi, shakllanadi. Bunda asosan oq va qorani kontrastlar chiziq va kontur muqim rol o'ynaydi.

Plakat san'ati Rossiyada 30-40 yillarda, shu jumladan O'zbekistonda 40 yillarda rivojlandi. Plakat san'atining rivojlanishiga M.Cheremno'x, D.Moor, V.Deni, Kupriyanov, Nikolaev, Sokolov kabi rassomlar munosib xissa ko'shdilar. Odam qiyofasi tasvirlangan plakat boshqalarga nisbatan ajralib rassomdan chuqur bilim va mutaxassislik mahoratini talab etadi.

Odam qiyofasi tasviridagi plakat tomashabin qalbida chuqur iz qoldirishi kerak. Shuning uchun kompozitsiyada mayda detallarni keraklicha idrok bilan taxlil etish talab qilinadi.

Buning uchun 1921 yili Volga bo'ida yuz bergan ocharchilikka baqishlangan «Pomogi» nomli plakatni misol qilib keltirish mumkin. Rassom ortiqcha detallardan vos kechib, deqqon kiyimiga odam qiyofasida - yuz, qo'l, oyoqlarini qora fonda ifodali tasvirlab, pastki planda esa singan, quruq, ojiz bo'qdoy boshhoqi tasvirlangan, hamma butun mazmun yana bir so'z - «Pomogi» so'zi bilan o'z echimni topgan, Singan, quruq buqday boshhoqi orqali qurqochilikni onalar ko'z - yoshi, bolalar ko'zidagi qo'rquv o'z ifodasini topgan. Ko'p yillar o'tishiga qaramay bu plakat o'z moqiyatini yo'qotgan emas.

Rassom mo'yqalami va shoirning otashin so'zlari hamkorligida II jaqon urushi yillari «OKNO TASS», «Boevoy karandash», tashkil etildi. Vatan qimoyasiga chaqiruvchi ko'p plakatlar chiqarildi. «Fashist bosqinchilariga o'lim!», «Berlingacha boramiz!» nomli plakatlar shular jumlasidandir.

O'sha yillari O'zbekistonda Rojdestvenskiy, N.Kashina, Usta Mo'min, L. Abdullaev, V.Kaydalov, Venediktov, S.Malt, M.Reyx kabi rassomlar plakat janrida ijod qildilar.

Keyinchalik 60-80 yillari xalq xo'jaligini rivojlantirishga ekologiya, Orol muammosiga, qosil yiqim-terimi mavzularida plakatlar yaratiladi. V.Evenko, A.Balkanov, F.Kagarov, N.Ten, X.Xasanov, A.Ziyaev kabi rassomlar O'zbekistonda plakat san'atini rivojiga o'z xissalarini ko'shdilar.

Plakat asosiy kompozitsiya tasviri va plakat qoyasini tushintiruvchi tekstdan iborat bo'lib tashviqot va tarqibot vazifasini o'taydi.

Plakat bir qarashdayoq tomoshabinni o'ziga jalb qila olishi kerak. Shuningdek mazmun va maqsad hamda undagi mavjud matn aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Plakat turlari siyosiy, reklama, tashviqot sifatida bo'lishi mumkin. Shu bilan birga plakatni shartli ravishda ikki guruxga bo'lish mumkin:

1. Ornament yozuvli plakatda matn asosiy o'rinni egallaydi, qolgan joylari ornament bilan to'ldirilgan bo'ladi. Bunday kompozitsiya echimi afisha va chaqiriq plakatlarida ishlatiladi.

2. Tasviriy - yozuvli plakatda asosiy o'rinni mavzuli tasvir egallaydi, matn esa asosiy fikrni amaliy ifodalaydi.

Asosiy vazifa tarzida amaliy mashqulot uchun uncha qiyin bo'lmagan ornament, matn, chaqiriq, plakat eskizini misol qilib keltiramiz. Badiiy bezak amaliyotida ko'pincha meqnat jamoalarining qayoti va yutuqlarini aks ettiruvchi mavzudagi plakatlar bajariladi.

o'qish jarayonida olgan bilimlar asosiy maqalla yoki jamoa klubi uchun «Navruz» nomli mavzuga baqishlangan afishaga o'zbek milliy ornamentlar va gullarning tasvirini «qosil bayrami» kuni uchun plakatda misol tariqasida paxta, meva va sabzavotdan iborat ornament kompozitsiya echimi tavsiya etiladi.

Turli bayramlar, yubiley marosimlari saylovlarga baqishlangan plakatlarda chaqiriq matnlari, ornament, emblema, gerb, lavr barglari bilan bezatilgan plakat kompozitsiyasini eskizi bajariladi. Plakat kompozitsiya eskizini dastlab bir necha kichik varaqlarda engil chizmalar bilan tasvir va tekstni yaxshi idrok etgan holda xomaki eskizlar bajarish lozim.

Eskizni bajarish jarayonida asosiy fikrni mazmun va goyalarga soya va yorug «kontrast» ranglarga, qaratiladi.

Xomaki eskizlarda kompozitsiya va rang echimi topilgandan so'ng yakunlovchi plakat eskizini 30x40 sm qajmda guashda bajarish mumkin. Chunki guash bo'yoqi bezak ishlari va plakat ishlari uchun juda qulay.

Siyosiy tasviriy plakat eskizini bajarishda asosiy o'rin tasvirga beriladi, tekst esa unga yordamchi, vosita bo'lib koladi. Misol uchun A. Balkanovning «Gulla qur O'zbekiston» nomli plakatini misol keltirish mumkin. quyosh nurlari fonida O'zbekiston Respublikasi gerbi, bayroqi tasvirlangan. Plakat orqali meqnatkash xalqning kelajagi uluq va porloq ekanligini o'qish mumkin. Shuning uchun plakat san'ati rassomdan professional mahorat, estetik madaniyatni talab qiladi.

MAHOBATLI BEZAKLI SAN'AT KOMPOZITSIYASI

Mahobatli san'at arxitektura va haykaltaroshlik va haykaltaroshlik bilan bog'lik, holda yaratiladi. Uning mavzusi va mazmunini badiiy fikrni uluqvorligini belgilaydi, unda o'tkinchi mavzu emas, balki xalq xayotidagi muxim voqealar tasvirlanadi.

Maxobatli (monumental) nafis tasviriy san'at kompozitsiya-ning anikligi, puxtaligi, koloritini umumlashtirib, kompozitsiya-ning qar tarafdin ko'rishga qulayligi bilan farqlanadi.

«Monumental» san'at asarlari uchun mavzuning katta xajmda va shaklda bajarilishi xususiyatlidir.

Kompozitsiyaning unsurlari (xajmdorligi, simmetriya, perspektiva, rang echimi va qokazolar) maxobatli pannoning bajariladigan joyiga qarab o'zgaradi. «Monumental» asari uzoq masofadan turib tasavvur qilish uchun kompozitsiyadan plastik qajmlarni umumlashtirish, masofa, tasvir va rang echimini aniqlash kerak. Kerakli darajada mavzuni umumlashtirib allegoriya, timsol shaklida berishga katta ahamiyat beriladi.

Mahobatli san'at keng ma'nodagi inson jasoratini, go'zalligini ifodalash bilan birga dekorativ, estetik didni tarbiyalaydi.

«Dekorativ monumental» san'atga asosan boq qaykallari va me'morchilik guruqining bo'lagi bo'lgan qaykallar kiradi. Kompozitsiya qar xil plastik bajariladigan tasvir ashyosi - materialini ham qisobga olinadi.

«Mozaika», «freska», «vitraj», «relefi», «panno» - namoyon kabilar mahobatli rang tasvirining turlari bo'lib, ma'lum texnik tasvir vositalariga ega.

«Mozaika» deb, «smalta», marmar, qoshin - sopol plitka, hamda mayda naqsh yoki tasvirni aytamiz.

Marmar «plita»lar mozaikada keng qo'llaniladi. Marmar, keramik mozaika tashqi va ichki devorlarga sport inshootlarida, Toshkent metropoliten bekatlari bezagida ishlatilgan.

Bunga Toshkent shaqridagi «Paxtakor», «qofur qulom», «Sobir Raximov» metro bekatlarining bezaklari misol bo'la olishi mumkin. «Freska» - bu eng kadimgi san'at turi bo'lib, u devorga chiziladi. Ranglarni suv bilan aralashtirib xo'l suvoq katlamiga ishlanishi, freskaning o'ziga xos xususiyatlaridir.

Freska boy rang — tasvir imkoniyatlariga ega va ko'pincha xona ichida (intererzda) bajariladi. Bunga Mikelanjeloning «Vatikandagi», «Sekstin kapella»si, Ch.Axmarovning Alisher Navoiy teatri devoriga «Farqod va Shirin», «Layli va Majnun», dostoniga ishlangan freskalari misol bo'la oladi.

«Panno»ni freskadan farqi shundaki u grunt ishlov berilgan devorga, shipga o'rnatilgan xolstga bajariladi.

Tasvirlash vositasi sifatida tempera, moybuyoq ishlatiladi. Mazkur kompozitsiyani bajarishda uning hajmi, tomoshabinning uzoq masofada turib ko'ra olishini qisobga olish lozim.

Vitraj: - qadimgi mahobatli bezak san'at turidir. U o'zidan yoruq o'tkazuvchi rangli shishalardan yasalgan naqsh yoki mavzuli kompozitsiya.

Rangli shishalarni yuksak mahorat bilan tanlab metal simlar bilan boqlanadi. Vitraj asosan deraza, eshik va boshqa xonalarda joylashtiriladi, u xonaga chiroy beradi.

Keyingi paytlarda vitraj intererda, kafe, maktab xonalarida keng qo'llanmokda.

Devorlarga ishlangan barcha mahobatli kompozitsiyalar uy me'morligi bilan boqlangan bo'lishi kerak, hamda go'zallik, uyqunlik, yaxlitlik o'z aksini topishi kerak.

Yukorida qayd etilgan tamoyillar «monumental» san'atning kompozitsiyasini tashkil etadi.

O'ZBEKISTON TASVIRIY SAN'AT VA KOMPOZITSIYA MAKTABINI RIVOJLANISHI TARIXI

O'zbekistonda san'at va madaniyatni rivojlanishi o'zini qadimiy tarixiga ega. Bir necha asr davomida qar xil bosqichdagi san'at madaniy merosimizni boyitdi. Bizgacha etib kelib, qozirda Parijda milliy kutubxonada saqlanayotgan, XIV asrda Rashid-ad-Din «Maqolalar to'plami»ga ishlangan miniatyura (mo'jiz san'at) portretlari O'rta Osiyoda eng qadimgi tasviriy san'at asarlari qisoblanadi.

XIV asrga kelib Samarqandda Amir Temurning «Boqi-Shamol», «Boqi-Dilkusho» saroylari devorlariga, g'arbiy yurish, jang va ov marosimlarida Temurni o'z kanizaklari, amir, shaqzodalari bilan o'z davrining miniatyurachi rassomi Axmad-Boqi-Shamol tomonidan tasvirlangan.

O'rta Osiyo miniatyura san'atini gullab rivojlanishi XV asrda boshlanadi. XV asrni ikkinchi yarmida Xirof qusayn Bayqaro saltanatida uluq o'zbek shoiri Alisher Navoiy raqnomaligida taraqqiy etgan madaniyat o'choqiga aylanadi.

Xirof adabiyot va san'at namoyondalari ichida K. Beqzod yorqin yulduz bo'lib yarqiradi.

Uluq miniatyurachi musavvir o'z zamondoshlari: Sulton Xusayn Boyqaro, Shayboniyxon, shoirlar Jomiy, Xatefi, kabilarni ajoyib portretlarini chizib bizlarga meros qilib qoldirgan.

Portretlar chuqur ruqiy qolatlari bilan ajralib turadi. Sulton qusayn Boyqaro portreti tashqi qiyofasi xarakteri haqida Bobur o'z qotiralarida shunday ta'riflaydi: u ma'noli qarab turgan, mahobatli, gavdasi kelishgan bamisoli sher, belidan pasti ingichka. U sergap, xushchaqchaq Xurosonda

40 yil davomida davlatpanox bo'lganida, qar kuni peshin nomozdan so'ng ichishni qanda qilmagan. Beqzod o'zbek xoni Shayboniyxon portretini 1507 yili Xirot olingandan keyin yaratdi. U uluq sarkarda davlat arbobi, ilmi olim, adabiyot va san'atni niqoyatda uluqlaydigan shaxs edi.

Xon kalta engil oddiy xirot qalat boshida salla, chordona ko'rinishda o'tiribdi. Oqir vaznli, to'g'ri nigoxli qo'li tizzasida yuz qiyofasida matonatli, katta qalb egasi tasvirlangan.

Beqzod portretlari yaxlit ranglar bilan tasvirlangan. Chiziqnlarni aniq va plastik tuzilish xususiyatlari Shaybonixonni barvasta qudratli elka gavda qiyofasini ifodalab beradi.

Shaybonixonni portretida intererdagi siyoqdon pero, kitob, hamchi katta o'ng barmoqidagi uzuk kabi predmetlar tomoshabinga uluq sarkarda qiyofasini ochib berishda boyitadi.

Kamoliddin Behzod o'z asarlarida o'sha davrda portret miniatyura sanatini chuqqisiga erishdi. Xusayn Boyqaro qarorgoqida miniatyura san'atida boshqa rassomlar ham ijod qilgan. Tarixchi Xondamir 1498 yili o'zini «Xulosat Al'-Akbara» risolasida rassom qosim-Alini asrimizning qaymoqlari, nozik asar mualliflarining sardori deb baqolangan edi.

Bu san'at sir asrorining Xusayn Boyqaro kutubxonasida uni raxnamoligida egalangan edi.

Shaybonixon saroyida Behzodning qobiliyatli shogirdlaridan biri Maxmud Muzaxxib (Muzaxxib oltin bilan bezovchini anglatadi) o'z ustozidan eng yaxshi fazilatlarini tasviriy vositalarda yaxlit ifoda etishni o'rgandi.

Uning dastlabki hammaga ma'lum A.Navoiy portreta (XVI asr) misol bo'lishi mumkin.

Muysafid yoshlardagi shoir, qassaga tayanib turgan xolda tasvirlangan. quvqinlikda, amirlik, davlatni boshqarish ishlarida sochlari oqarib irodasi sayqal topdi.

«Meni tanam susaysada, tangrim tetik, mening so'zlarim xanuz qilich kabi o'tkir» degan edi, Alisher Navoiy.

Maqmud Muzoxxibni miniatyura asarida uluq Alisher qiyofasida, soch, soqollari oqargan, biroz gavdasi engashgan, tugalmas xayotiy kuch, o'tkir nigoq, labdagi engil tabassum, shoirning xalqparvar, «gumanist», mutafakkir inson ekanidan dalolat beradi.

Kompozitsiya jiqatidan bu portret miniatyura san'atida o'ziga xos xususiyatga ega, uning nozik qiyofasi xayotiyliigi, ko'z-qoshlari harakatlarida ifoda etilgan.

XVII asrda bir xil O'rta Osiyo rassomlari o'z vatanida uzoqda miniatyura san'atida ananalarni davom ettirdilar.

Rassom Davlat Muxammad Xindistonda Boburiylar saroyida Sulton va ularni oilalarini, saroy amirlarini, shoirlarini portretlarini yaratdi.

Shu davrda Xindistonda Muxammad Murod Samarqandiy Bobur saroyida ijod qilib, portret tasvir ustasi nomini oldi.

Miniatyurachi rassom tashqi dunyodagi qaqiqatni kuzatib qayotni tasavvurlari asosida kompozitsiyaning ma'lum qonun-qoidalariga amal qilgan holda asar yaratdi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, O'rta osiyo va O'zbekiston xalqlarini o'tmishda qoldirgan boy madaniy va estetik merosiga qaramay, tarixiy ob'ektiv sharoitlar sababli realistik tasvir san'ati o'z shaklini topmadi.

XIX asr 60 yillari O'rta Osiyoga, Rus ilg'or realistik san'ati o'z ta'sirini ko'rsata boshladi. (tashrif buyurgan rassomlar o'z asarlarida erli qayot va tabiatni tasvirladilar).

Turkistonda birinchi bo'lib ijod qilgan rassomlar ichida «Turkiston turkumi» suratlarini yaratgan ijodkor V.Verehagin xayotni kuzatuvchisi sifatida etnografik hayot farzini chuqur o'rganib etyud va eskizlar bajarish natijasida qar xil mavzuda asarlar yaratdi. Uning «Balog'atga etmagan bola savdosi», «Zindon», «Nashavandlar» shular jumlasidandir.

Uning tarixiy janrdagi yaratgan eng katta asari «Tantana qilmokdalar», deb nomlanadi. Registon maydonida bo'lib o'tayotgan bu marosimda Mustaqillikka qarshi yurish qilgan kuchlar ustidan qozonilgan qalaba tantanasi o'z ifodasini topgan.

Kompozitsiya jiqatidan ko'p figurali, ko'p planli bu asarda oddiy fuqaro, darveshlar, otda yuz boshi sarbozlar, ularni bo'lib o'tayotgan tantanaga psixologik munosabatlari, milliy liboslari aks etgan quyoshning yorug' shu'lasida Samarqand tabiati iliq gammada tasvirlab berilgan.

O'zbekiston zamonaviy realistik tasviriy san'atiga asosan 1917 yildan keyin O'zbekistonga kelgan rus rassomlari tomonidan asos solindi. Birinchilar qatorida M. Kurzin, P.Bure, I. Kazakov, A. Isupov.N. Rozanov kabi rassomlarni aytish mumkin.

1907 yili P.Bure Buxoroda o'rta asr qattiq jazosini qo'llanishini guvoqi bo'lgan. Keyinchalik naturadan bajarilgan etyud, chizqilar asosida «Eski buxoro zindoni», «Feodal Buxorodagi qatl» (1929) asarini yaratdi. quyosh qaroratida qizigan maydon o'rtasiga o'rnatilgan dor oldila yiqilgan xaloyiq maxbusni qatl etishga shaylangan jallodni qatti harakatlarini qazab

bilan kuzatayotgani tasvirlangan. Rassom surat kompozitsiyasini teatr saxnasidagi ko'rinishdek etnografik qolatda tuzgan.

Keyinchalik Samarqand arxitektura yodgorliklari turkumini yaratdi.

1918 yili Samarqantda, 1919 yild Tokentda Turkiston O'lka rasomchilik maktabi tashkil topdi, boshqa rassomlar qatorida A.Volkov yoshlarga daryo berdi. Samarqandda esa O. Tatevos'yan raqbarlik qiladi.

O. Tatevos'yan rassom sifatida 20 yillarda tanildi. U o'zini manzara, natyurmort, partret, maishiy janrlarda sinab ko'rdi va asarlarida sharqni o'zicha talqin qildi.

Keyinchalik u natyurmort ustasi professor sifatida tanildi va 1954-57 yillarda yosh rassomlarga dars berdi.

Rus demokrat rassomlardan I. Repinning shogirdi N.Rozanov 1924 yili san'at muzeyi qoshida birinchi bo'lib tasviriy studiyasini tashkil etdi. Bu milliy studiyada erli rassomlar X.Valiev, 3. Saidnosirova, A. Toshkentboev, U Tansiqboev va boshqalar birinchi bo'lib saboq olishdi.

N.Rozanov kabi I. Kazakov ham rus realistik san'atini asoslarini yoshlarga o'rgatdi.

Realistik san'at bilan bir qatorda Petrov -Vodkin, N. Kuznetsov, A Volkov kabi bir necha rassomlar formalistik yo'nalishga burilib ketdilar.

Bu yo'nalishni amalga oshirganlardan biri A.Volkovdir. Uning «Anorli choyxona», «Karvon», «Sandal oldidagi o'yinchi» kabi asari 1924 yili Toshkentda, Moskvada shaxsiy ko'rgazmada namoyish etildi.

Jamoatchilik tomonidan tanqidga uchragandan keyin realistik yo'nalish qaror topdi. Volkov «Anorli choyxona» asaridan keyin ijodida burilish yasadi.

U o'z esdaliklarida realizm yo'li inson obrazini yaratishda to'g'ri yo'lligini ta'kidladi.

Avtoportret, rafiqasi portreti, kolxozchi, paxta terimi, «qizil karvon», «Bayram» asarlarida realizm yo'li namoyon bo'ldi.

Aleksandr Volkov baqor marosimlari - sayl, lola terish, to'y, qosil bayramlarini quvonchli ranglarda ifodaladi.

Karvon asarida tuyani uchburchak shaklidagi ayol va bosh harakati arava qildiraklarini qildirash tovushlari bilan boqlanib, bir rang spektri kompozitsiyasiga aylangan «Uchta so'zana» asarida shartli geometrik figura qizil, ko'k, oxra, sariq rangli shakllarni bir-birga tutashishi musiqa oqanglarini eslatadi.

Shu davrda portret va tarixiy - inqilobiy mavzuda O'.Tansiqboev, Usta Mo'min (Nikolaev), V.Ufimtsev, M.Arinin kabi rassomlar ijod qilishdi.

Keyinchalik 1960 yildan boshlab Urol Tansiqboev ijodida manzara janri gullab rivojlanadi.

U o'ziga xos usulda manzara kompozitsiya maktabini yaratdi. «Issiq ko'l», «Ona o'lka», «Tongda kuz» kabi ko'plab asarlari Tretyakov gallereyasi hamda O'zbekiston davlat san'at muzeyining oltin fonidan joy olgan.

Peterburg Badiiy akademiyasida ta'lim olgan P. P. Ben'kov 1928 yili birinchi marta O'zbekistonga keldi.

Bu o'lka o'zini betakror go'zalligi bilan uni o'ziga maftun etdi.

Shu vaqtda u Buxoroda bo'lib «Buxoro bozori», «Chor-minor maschiti», «Xovuz labidagi choyxona», «Uzum bozori». «Usti yopiq bozor» kabi manzaralarni yaratdi.

Rassom 1930 yili Xiva. Keyin Samarqandga keldi. Bu ajoyib o'lkani tabiatni, qayoti, odamlari yangi ijodga ilxomlantirdi. Tez orada u qozon shaqridan Samarqandga ko'chib kelib ijodini ikkinchi yangi bosqichini boshladi.

Rassom shaqar tor ko'chalarini kezib, machit-madrasalarga, xonadonlarga kirdi, bozordagi shovqin-suron, savdo-sotiq bilan band, ranglarga boy libosdagi odamlar xayotini erinmay soatlab kuzatdi. Ularni quyosh nurida toblangan chexralarini mashaqqatli meqnat evaziga etishtirilgan meva nozi-ne'matlarning rang-barangligi uni ko'zini hamashtirdi, yangi ijodga ilqom baqishladi.

Shunday qilib ilk bor «Xivali qiz» suratini yaratdi. Peshin payti, charoqon quyosh nuriga qarq cho'milgan Xiva xovlilarining birida o'smir qiz charx yigirib o'tiribdi.

Uning egnida guldor kuylak, boshida chiroyli do'ppisi. Ko'zlarini diqqat bilan boqishi, boshi sal egilganligi, qo'llarning harakati, uning berilib ishlayotganidan dalolat berib turibdi. Surat bo'yoqlarining yorqinligi, uni erkin uslubda ishlaganligi tufayli, asardagi milliy koloritni yanada chuqur xis etamiz.

Bu asarni o'zbek tasviriy san'atida birinchi realistik ijod namunasi deyish mumkin. O'z paytida u Tretyakov davlat galereyasining doimiy ekspozitsiyasidan o'rin olgan edi.

Rassom 30 yillarda katta tematik suratlar ishlash uchun etyudlar, xomaki chizgilar sifatida badiiy materiallar to'upladi.

Uning «qujum» nomli pillakashlik fabrikasi, «Registonda 8 mart» polotnolari shular jumlasidandir. U o'z ustozlari D.Kardovskiy, I.Repindan o'rgangan qayotni chuqur aks ettirish, badiiy obrazlar yaratish an'alarini davom ettirib o'ziga xos ranglarni «politra»si vositasini yaratdi. «Uzum

uzish» yoki «Dugonalar» kartinasida ko'pmillatli vatanimizda xalqlar do'stligi qoyasi obrazi ochib berilgan. Janubning saxiy quyoshi, go'zal farovon turmushi asar kompozitsiyasida moxirona qal etilgan.

Qalin navda va barglari orasidan tushgan quyosh nurlarida pishib etilgan uzum boqlari manzarasi fonida ikki qiz tasvirlangan. Biri o'zbek qizi, ikkinchisi rus qizi, ular kompozitsiya ma'naviy markazini tashkil etadi.

Asarning personajlari, zavq bilan tamosha qilayotgan, qizlar ham, bolalar ham keksa boqbon ham bir oila a'zolaridek ko'rinadi.

Tasvir yorqin buyoqlarda ishlagan, unda qavo ko'p, serquyosh O'zbekistonning go'zal tabiati juda yaxshi nafis ranglarda aks ettirilgan.

P.Benkov, qayoti ko'p ko'rgan, yoshi uluq odamlar suratini chizishni yoqtirardi Uning eng yaxshi yaratilgan portretlaridan biri «Ilg'or kolxozchi portreti» edi. Unda sochlari oq orlagan, meqnatda chinikkan insonning obrazi aks ettirilgan.

1945 yili P.Benkov safdoshi - shogirdi 3.Kovalevskaya bilan bir-birlarini portretlarini chizishdi.

Portret iliq gammada ishlangan bo'lib, ayni ijod pallasini aks ettirgan. Samarqandda o'tgan qayoti tematik kompozitsiyalar, maishiy kartina va portretlarga boy bo'ldi. Lekin manzara ishlashni ham kanda qilmas edi.

U o'zining 20 yillik ijodida «Bibi-Xonimda baqor», «Baqor», «Shaftoli gulladi», «Tokzorli qovli», «Kuzdagi qovli» kabi ajoyib manzarasini chizib Samarqand obrazini yaratdi. Biz yuqorida ko'rib chiqqan asarlardan P. Benkovning naqadar zabardas rassom bo'lganligiga iqror bo'lamiz.

Uning ijodi pedagogik faoliyat bilan chambarchas boqlangan. U Samarqand rassomchilik bilim yurtida umrini oxirigacha yoshlarga saboq berdi, tasviriy san'at sirlarini o'rgatdi. U ajoyib ijodkor yoshlarni tarbiyaladi.

Shular orasida O'zbekiston xalq rassomlari Lutfulla Abdullaev, Malik Nabiev, Abdulxak, Abdullaev, 3. Kovaleskaya, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arboblari Yu. Elizarov, R. Temurov, V.Fadeev, rassomlar A.Roziqov, P.Cherno'shev va boshqalarni misol keltirish mumkin.

Uning pedagoglik mahoratini siri, yuqori darajali qobiliyati, chuqur bilimida, yoshlarga bo'lgan mexrida edi. U o'z o'quvchilariga kundalik qayotni sevish uni go'zalligini ko'rabilish va bu go'zallikni o'z asarlarida

aks etdirishni uqtirdi. Naturani to'g'ri anglab chizishni, fikr yurgazishni, xotiradan chizish, tasavvurini kuchaytirishni talab qildi.

Muntazam ravishda naturadan soya-yoruq ranglarni o'zgarishini chizib ko'rsatardi.

Shogirdlarini xatolarini ko'rsatib, eqtiyotlik bilan professional mahoratini oshirishga undardi.

Benkov yoshlarda san'atga bo'lgan ijodiy qobiliyatini uyqotish kabi muxim qimmatli fazilatlarga ega edi. Samarqandda rassomchilik bilim yurti shakllanishida Benkov o'z tajriba, bilimini ayamadi.

1936 yili Leningraddagi ittifoq ko'rgazmasida uni o'quvchilarning ijodi namunalari yuqori baqolar oldi.

Bu ajoyib insoning, o'z asarlari kabi yoruq saxovatli edi. Shu yillar Respublika rassomchilik maktabini B.Xamdamiy, bilim yurtlarini A.Toshkentboev, L.Abdullaev, A.Roziqovalar, Moskva, Leningrad, Penza bilim yurtlarini I.Ikromov, A.Siddiqiy, U.Tansiqboevlar tamomlab ijodga yo'llanma oldilar.

Ularning ijodiy maxorati Siddiqiyning «To'y» (1932), B.Xamdamiyning «qizil choyxona» (1933), L.Abdullaevning «Paxta terimi» (1931), Roziqovanning «Maktabga» (1932) asarlarida namoyon bo'ldi.

Akram Siddiqiyning «To'y» kartinasi katta gulli so'zana fonida kontrast ranglarda, kompozitsiya tuzilishi amaliy san'at yo'lida tasvirlangan. U o'zbek xalq amaliy san'atini yaxshi o'rgangan edi. Realistik san'at yo'lidagi bu asarlarning yaratilishi Respublika badiiy qayotda muxim voqea bo'ldi.

Ijodiy izlanishi A.Siddiqiyga yaqin bo'lgan O'.Tansiqboev yorqin ranglar tizimida «Choyxona» (1934) kartinasini yaratdi. B.Xamdamiyning tengdoshi rassom A.Toshkenboev meqnat, kundalik xayot voqealari mavzusidagi asarlar yaratdi. 1934 yili bularni yaratgan kompozitsiya asarlari ko'rgazmada yaxshi baxolandi. P.Benkov bilan Samarqand rassomchilik maktabida yoshlarga dars bergan Z.Kovalevskaya «Teatr lojasida» nomli ajoyib asar yaratdi. Teatr lojasida o'tirgan o'zbek qizlarni nigoqlarida qayajon, go'zallik xis tuyqularini ko'ramiz.

Orqada e'tibor bilan Binoklda kuzatayotgan qari erkak va ayolni xotirjam qarashlari, ko'l harakatlari lirik xolatini ko'ramiz.

Rangtasvir kompozitsiya jiqatidan o'ziga xos milliy koloritda ifoda etilgan. P.Benkov, A. Volkov qo'lida o'qigan B.Xamdamiy, L.Abdullaev, R.Temurov, P.Nasritdinov, A.Raximov, A.Toshkenboev, A.Roziqorvlar o'z ustozlarini yaxshi ananalarini davom ettirdilar, mazmun, qoyalarni

kengaytirdilar. Ayniqsa Samarqand rassomchilik bilim yurtini bitirgan L.Abdullaev dastlabki «Paxta terimi» (1931 i) kartinasi bilan tomoshabin va tanqidchilarni fikrini qaratgan bo'lsa, keyinchalik etuk rassom sifatida murakkab kompozitsiya asarlarini yaratdi.

Ayniqsa «Yosh shoir quzurida» kartinasida kompozitsiya ustasi ekanligini tasdiqladi.

Yigit va qizlar yosh shoirning sherlarini eshitmokda. Zamonaviy xonada shoir gavdasi aniq, tasviri kompozitsiya markazini tashkil etadi.

qo'lini ko'tarib tantanali xayajon bilan sher misralarini o'qimokda.

Yoshlarning bilimga chanqoqligi, meqnatga meqr bilan intilishi ifodalangan.

Uning «Mulla Tuychi Toshmuxamedov» portreti, Frontdan qaytish, «qo'riq er ochuvchilar», M.Nabiev, S.Muxammedov, X.Raxmonovlar bilan hamkorlikda yaratilgan «Poyafzalchi Ubay Raxmutallaev brigadasi» asari eng yaxshi san'at asari sifatida O'zbekiston Davlat san'at muzeyida saqlanmoqda. Yuqorida qayd etib o'tilgan rassomlar 50 yillarda Toshkentdagi P.Benkov nomli rassomchilik bilim yurtida yoshlarga dars berdilar, rasm chizish va kompozitsiya asari yaratishni o'rgatdilar. 40-50 yillarda shular bilan bir qatorda V.Ufimtsev, P.Gan, A.Goldrey, Ch.Axmarov, A.Abdullaev kabi zabardast rassomlar yoshlarga tasviriy san'at sirlarini o'rgatdilar.

Maishiy janrda ko'plab asarlar yaratgan rassom N.Kashinadir. Uning «Doira chalayotgan qiz» (1945Y), «Tushki tanaffus» asarida insonni meqnat bilan barqayotligi, uni toza qavo, oftob nurlaridan, tabiatdan zavqlanayotgani o'z aksini topan.

Asar kompozitsiyasi, rang koloriti, milliy ruxda, insonni zamonaviy xislatlari, kompozitsiya tuzish vositalari namoyon bo'lgan. Yoshlarga metodik tavsiya vazifasini bajaradi.

1947 yili Ch.Axmarov, Toshkentdagi Navoiy nomli opera va balet teatri binosi foyezi devoriga A. Navoiyning «Farxod va Shirin», «Layli va Majnun» asariga baqishlangan mahobatli rangtasvir asarini ishladi. Asosiy mavzu afsona yoki bo'lib o'tgan voqealar bo'lishiga qaramay, tipajlar, ularni aniq o'xshashligi, murakkab kompozitsiya echimida topilgan.

Tasvirdagi odamlar xajmsiz tekislikda, aniq chizgilarda va engil nozik ranglar tusida tasvirlangan.

«Monumental» panno mavzusida A.Navoiyni «Farxod va Shirin», Etti sayyora, «Iskandarnoma», «Layli va Majnun» poemasi asosida «Farxod va Shirinni, Layli va Majnunning uchrashuvi, Baxrom-go'r va Dilorom, Iskandarni to'qon qurilishini kelib-ko'rishi kompozitsiyaning

asosiy negizini tashkil etadi. Shirin kanizaklari bilan Farxodga nigoq tashlab uni qilgan jasoratiga ta'zim qilayotgan vaqti ifodalangan. Asarni muvafaqqiyatli chiqishda rassomning A. Navoiy dostonlarini yaxshi sinchiklab o'rganganligi katta yordam bergan. Bu asar uchun Ch.Axmarov 1948 yili «Davlat mukofoti»ga sazovar bo'lgan edi.

50 yillarda rassom Moskva, qozon, Dnepropetrovsk, Kemerovo shaqarlarida asosan mahoratli-devoriy asarlar ustida ishladi. 1961 yilda boshlab Ch. Axmarov yana O'zbekistonda ijod qila boshladi. «A'lochi qiz», «Raqima», «Balerina», Rassom «Temur portreti», «Muqanna Turgunboeva», «Zulfiya» kabi portretlarni yaratdi.

Ayniqsa shoira «Zulfiya portreti»da nozik chizgilar bilan gavda va qo'l holati, liboslar o'ziga xos go'zal xolatda ifodalagan.

Shoirning samimiyligi, yoqimtoy nigoqi chuqur poetik ijod soqibi ekanligi sezilib turadi. Ch.Axmarov zamonaviy o'zbek ayolini ziyo tarqatuvchi ma'naviy boyligini, ichki go'zalligi ochib bergan. Chingiz Axmarov ko'p yillar davomida Beqzod nomli Toshkent davlat milliy rassomlik va dizayn institutida kafedra mudiri, professor bo'lib ishladi.

Ko'plab o'zbek «monumental» chi rassomlarni etishtirib chiqardi va o'ziga xos mahobatli kompozitsiya san'ati maktabini yaratdi.

1953 yili Repin nomidagi Leningrad badiiy akademiyasi institutini R.Axmedov, N.qo'ziboev, T. Oganegov, M.Saidov, V.Zelikov, Muxina nomidagi oliy san'at bilim yurtini V.Jmakin, V.Sosedovlar (1954-55y.). V. Surikov nomidagi Moskva rassomchilik institutini Yu.Elizarov tamomlab yangi kuch va ishtiyoq bilim san'at olamiga kirib kelishdi.

Ijod bilan bir qatorda P.Benkov nomli rassomchilik bilim yurtida yoshlarga saboq berishdi. Shu sababli o'sha yillari bilim yurtini bitirib chiquvchilarning turli nufuzli oliy badiiy o'quv yurtlariga kirib o'qishlariga zamin yaratildi.

Ular orasida yosh va iktidorlisi N.qo'ziboev edi. Uning qora - qum xavzasiga baqishlangan «qidiruvchilar» (1953y.) diplom ihi a'lo darajada qimoya kilinib, DAK a'zolari va raisi Ioganson maqtoviga sazovor bo'ldi va institut muzeyidan muntazam o'rin oldi.

O'zbek xalqining orzusi quruq erni ochishga otlangan qalkni shijoati, qayrati N.qo'ziboevning «qidiruvchilar», «Uzboy o'zanida» kartinasi o'z aksini topgan.

Mazmun va kompozitsiya jiqatidan o'ta antiqa zamonaviy bu asarda mahorat bilan, jazirama issiqda matonatli ishlayotgan kishilar obrazini tasvirlab berilgan.

Asar kompozitsiyasida chodir yonidagi shijoatli odamlar, yuk ortilgan tuyalar, maxsus qidiruv ishlari jixozlari tasvirlangan. Inson kuch-qudrati bilan tabiiy ofatlarni engib, cho'lni boqu-bo'stonga aylantirayotganlar tasviri manzarasini guvoqi bo'lamiz. Rassom xaqiqatni jozibali tasvirlagan.

Kompozitsiya jiqatidan mavzu va ma'no bir - biriga juda mos boqlangan. Cho'l oftobi toblangan afsonalar yaratuvchi inson obrazi asarda eng muqim vositadir.

1954 yili Toshkent teatr san'ati institutida rassomchilik fakelteti 1955 yilda Nizomiy nomli Toshkent Davlat pedagogika universitetida badiiy-grafika fakulteta tashkil topdi.

Bu erda dastlab O. Tatevosyan, V.Podgurskiy, M, Shchirovskiy, R.Axmedov, A.Krivosos, N.qo'ziboev, pedagogika institutida Yu.Elizarov, M.Saidov, T.Oganesov, V.Yurovskiyilar tasviriy san'at asarlaridan yoshlarga dars berishdi.

Ayniqsa R.Axmedov tashabbus ko'rsatib, ko'p meqnati sindi. Shijoatli olov qalbli bu inson keyinchalik butun umrini O'zbekistan tasviriy san'ati va maktabini tashkil topib rivojlanishiga baqishladi. Samarali meqnati va ijodi uchun nufuzli davlat mukofatlari, orden medallariga sazovor bo'ldi.

Rossiya Badiiy akademisi muqbir a'zosi, O'zbekiston Badiiy akademiyasini akademigi professor Raqim Axmedov institutida ijod laboratoriyasini, tasviriy san'at bo'limlarini ochdi, keyinchalik aspirantura tashkil qildi.

Uning maqsadi yosh iqdidorli rassomlarni tarbiyalab, o'qitish va O'zbekiston tasviriy san'atini rivojlantirishdan iborat edi.

Musavvirning «Ona uylari», «Tong», «Sora Axmedova» portreti «Lola» portreti «Oqtoshda baqor», «Surxondaryolik ayol», asarlarida jozibali ranglar vositasida o'zbek xalqining o'tmishi, ichki dunyosi, xis - tuyqu, orzulari o'z ifodasini topgan.

Raqim Axmedov dastlab portret soxasida juda berilib ijod qildi. Zamondoshlarni betakror obrazini, mazmun qoyalarni ifodalashda o'ziga xos badiiy til topdi. Portret yaratganda, nafaqat uni tashqi qiyofasita, ranglarni uyqunligiga, balki uni chexrasidagi insoniy fazilatlarini ochib berishga intilardi. Shuning uchun mexnatsevar xalqning milliy xususiyatlarini, o'zida mujassamlashtirgan ayollar, qariyalar, o'spirin - yoshlarni obrazini yaratishga qaratilgan edi.

«Cho'pon portreti» da tabiat bilan kurashib oqir meqnatni yoshlikdayoq elkasiga olgan 40-yillar avlodini taqdirini tasvirlagan.

Cho'pon yigit qiyofasida sinchiklab qarayotgan nigoqi gavda kompozitsiyasiga boqlanib ketgan, tayoqqa suyalgan, qabargan qullari va suyalgan gavdasi jazirama oftobda kuygan dala o'tlari, qaroratda qizigan tabiat manzarasi fonida - issiq ranglarda o'z echimini topgan. Portet kompozitsiyasini asosiy mavzuni bu inson obrazidir.

Boshiga kattalarga taqlid qilib o'ralgan qizil ro'molcha, oqir meqnatni anglagan, pushti ko'ylakdagi uspirin bola tasvirlangan. Bu ajib asar qozirda O'zbekiston Davlat san'at muzeyida avaylab saqlanmoqda.

1956 yili Raqim Aqmedov Birchmulla qishloqida, ikki o'qli hamda turmush o'rtog'i frontdan qaytmagan, meqnatda qaddi bukilmagan mardona keksa ayol portreti, «Ona uylari» asarini yaratdi. Men shu portret yaratilishini shoxidi bo'lganman. Chunki rassomchilik instituti talabasi sifatida Raxim aka raqbarligida dala amaliyoti - plenerni o'tar edik. Ayol ko'pincha qariyalarga xos o'tirar, qayolga cho'mar edi. Ayol kechinmalari, onadan yosh etim qolgan Raxim akaning baqrini to'lqinlantirib, unga meqr, chuqur qurmat uyqotdi.

«Ona uylari» portreti kompozitsiyasida, figura biroz oldinga chiqqan. Yongoq daraxti yonida yostiqqa suyanib tizza ko'ziga qo'l panjalarini saranjom qo'yib, qayolga cho'mgan ayol qiyofasi, kompozitsiya jiqatidan klassik mavqeiga ega, juda muvafaqqiyatli topilgan. Ayolni yuzidagi chuqur ruqiy qolatni, uning hamgin yuzidagi katta yoruq ko'zlarida, meqnatda toblangan yuz chexrasida xaykalga xos o'z ifodasini topgan. Gavda, «siluet» aniq, engil ranglardagi manzara fonida, ko'k, binafsha, pushti, yashil, sariq ranglarda shiddatli maxorat bilan tasvirlangan.

«qozirgi davrda janrli portretga ko'proq ahamiyat berish kerak» deydi R.Axmedov, chunki insonni tabiiy sharoitda meqnat jarayonida ichki kechirmalarini ishonarli chuqur ifodalab berish sharoiti mavjud.

Ranglarni maftuni bo'lgan R. Axmedov ko'p zamondoshlari qatori 1959 yil «Surxondaryoli qiz» portretini yaratdi.

Sariq ranglar fonida boshiga oq ro'mol o'rab o'tirgan, yuzlari quyoshda toblangan bo'qdoy rang ayol obrazini yaratdi.

Egnidagi libosi qizil - zarqaldoq. dekorativ ranglarda bo'ynidagi yaltiroq kumush tangalar, tumorlar o'ziga xos uslubda tasvirlangan.

Raxim Axmedov bilan bir qatorda Beqzod nomli milliy rassomlik va dizayn institutida Ch.Axmarov, N.qo'ziboev, T.Oganesov, V.Jmakin, V.Sosedov, V.Kovinin, M.Saidov kabilar yoshlarni tarbiyalashda o'z xissalarini ko'shdilar.

M.Saidovni «Askiya» (1964y.) asarida paxta dalasi manzarasi, yoqoch karovatda dam olayotgan paxtakorlar asar ishtirokchilari.

Kompozitsiya markazida qo'lida piyola ushlagan qariya, navbatdagi xazil musobaqa qalabasidan so'ngi yuzidagi kulgi, iliq cheqra, ro'parasida xazildan yutqazib o'zini noqulay qolatda sezib o'tirgan raqib tasvirlangan. Xushchaqacha qazil kulgidan o'zini tutolmay o'tirgan atrofdagi odamlar qar xil xolatlar tasvirlangan. Tomoshabinni e'tiborini o'ziga qaratgan chol figurasi kartinada asosiy boqlovchi - kompozitsiya markazini tashkil etadi. qar bir tipaj o'ziga xos psixologik xolatda jozibali tillarang koloritda ifoda etilgan.

V.Jmaking «Paranji tashlagan ayol» (1957Y) kartinasi ko'p figurali monumental kompozitsiya asarida dramatik qolat tasvirlangan. Asar mazmuni yaxlit kompozitsiya echimi chuqur psixologik ko'rsatilgan.

Yoruq oftobli ko'chada bo'layotgan tarixiy dramatik voqea ifodalangan. Kompozitsiya markazini paranji tashlab salobatli turgan o'zbek ayoli tashkil etadi.

Muallif kelajakka intilgan ayol obrazini, eski tuzim vakillari, ruxoniylarga kontrast qolatda qarama-qarshi qo'yilgan.

V.I. Jmakin kartinada «tipaj»lar obrazini, ularning ruxiy munosabatlarini, ularning liboslarini kontrast ranglarda ustalik bilan tasvirlab bergan.

1955 yili Nizomiy Nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universitetida BGF tashkil topdi.

Bu erda dastlabki yillarda Yu. Elizarov, M.Saidov, T.Oganesov, Yurovsiy A. Goldrey, M.Nabiev yoshlarga tasviriy san'atdan saboq berishdi, tasviriy san'at va ijod asoslarini o'rgatishdi, Respublikamiz maorif soqasiga yosh rassom - o'qituvchilarni tarbiyalash bilan bir qatorda, ko'plab ijodiy asarlar yaratishdi.

Moskvadagi Surikov nomidagi rassomchilik institutida akademik I.Grabar, S.Gerasimov ko'lida ta'lim olgan Yu.Eliarovning ijodi dastlab portret soxasida boshlanib, shakllandi.

Uning «Paxtakor qiz», «Kabutar kutargan k,iz», «Onalik» asarlarida, rassomning kalorit, nozik ranglar kurish, kabi yaxshi xislatlari namoyon bo'lgan.

«Kabutar ko'targan qiz» (1953Y) ochik qavoda (planerda) bajarilgan. Toklar soyasida o'tirgan yosh o'zbek qizchasi obrazi namoyon bo'lgan yumshoq tashabbusli chexrasi aks ettirilgan. Chambarak qilib o'rilgan qora sochlari, iliq engil qarashlari, uning erkin qolatda o'tirishida o'ziga xos qarakter ifodasini beradi, Uyning devoriga tushgan yorqin oftob nuri, xovlidagi yashil maysa fonida bayram libosidagi qizning ruxiy holati

jozibali tarzda tasvirlab berilgan. Yuzidagi iliq, libosidagi sovuq reflekslar rassom tasavvuridagi go'zal, haqqonoy ifodani namoyon etib turadi.

Yu. Elizarov yozuvchi «Sadridin Liniy», rassom «Rashid Temurov» portreti va bir necha mavzuli, tarixiy kartinalar yaratdi: «Xalima Nosirovaning ijodiy kechasi» kartinasi, «Registon maydonida tantana» shular jumlasidandir.

Yosh pedagog - rassomlarni tarbiyalashda ayniqsa Malik Nabievning xizmati juda katta. U 30 yil davomida BGF rang tasvir kafedrasining mudiri bo'lib ishladi. Mutaxassis fanlarni o'qitishni takomillashtirishga, ilmiy nazariy, amaliy qo'llanmalar yaratishda o'z xissasini qo'shdi.

Kompozitsiyada milliy ijod maktabini shakllantirdi. Shu bilan birga tinmay ijod qilib nufuzli ko'rgazmalarda qatnashib, o'z malakasini takomillashtirdi.

Uning samarali ijodiy meqnat, davlat tomonidan yukori darajada taqdirlandi. U O'zbekiston Badiiy akademiyasining faxriy a'zosi professoridir.

M.Nabievni «Eski maktab» asari o'ta mahorat bilan tasvirlangan.

Tanlangan mavzu tarixiy asar tuzilishi (kompozitsiyasi) ranglar majmuasi, korishmasi bir - biriga mutanosib uyqunlashib ketgan. «Eski maktab»da milliy musavvirimiz tomonidan, xaqoniylik o'z aksini topgan.

hamma bolalar boshida jajjigina jiyakli gilamkashta, chamandagul, Marqilon nusxa do'ppilar tasvirlangan bo'lib, milliy kiyimlar yoshlariga qarab topilgan ularga niqoyatda yarashgan. Bolalarda sabr, odob, ilm olishga moyillik, andisha kabi o'zbekona xislatlar sezilmoqda.

Ular cho'qqa tushib, bo'ya ustida o'tirishibdi, oldilariga pastak yasama kursi, uning ustida darsliklar.

Domladagi aqlu-zakovat, ilmlariga xos ko'rinish, xona ichi bilan uyqun qilib aks ettirilgan. Bu asarda qar bir bolaning bir - birini takrorlamagan qolatlari qayotiy topilgan, domla qiyofasining ko'rinishi ko'p yillik tajriba natijasida yaxshi tasvirlanganini qayd etamiz.

M. Nabiev xalq baxodirlari yunon bosqichlariga qarshi jang qilgan Spitamen qo'zqoloni jasorati bilan arablarni qayratda qoldirgan «Muqanna qo'zqoloni» tarixiy asarlarini yaratdi.

Abu Rayxon Beruniy obrazi tasviri, uning qomusiy olim va mutafakkir inson ekanligi, uzoq vaqt davomida mashaqqatli ijodiy meqnat qilish, alloma yashagan davrni yaxshi o'rganish, bir necha bor eskiz va ranglavxalarni ishlash natijasida yuzaga keldi.

M.Nabievning «Beruniy portreti» birinchi bor 1950 yilda ikkinchi varianti 1974 yili allomaning 1000 yilligi o'tkazilishiga baqishlangan

tanlovda qolib chiqdi. YuNEESKO tomonidan chaqiriladigan «Kurer» jurnalining 1974yil iyul soni muqovasida bosilib chiqdi va dunyo qalqlariga borib etdi.

Rassom asarda ilm sirlarini echish uchun butun vujudi bilan kirishgan tarixiy shaxs, insonparvar olim Abu Rayxon Beruniyning butun salobatini, nufuzini gavdalantiradi. Kartinning keyingi planlaridagi kitoblar, tibbiyot, ilm fanga boqliq bo'lgan buyumlar, ayniqsa portret kompozitsiya echimidagi sharqona taqlil, yuz qiyofasidagi chexra chizgilari, ruxiy holati mujassamlashib yaxlit Beruniy obrazini, uning qomusiy olim mutafakkir inson ekanini yanada bo'rttirib ko'rsatishga xizmat qilgan.

Shuningdek M. Nabiev Soxib qiron Amir Temur portretini 1995-96 yilda yaratdi. U. davlat tanlov komissiyasi tomonidan umumnamuna sifatida qabul qilindi.

Tasvirda Amir Temur sarkardalik kiyimida namoyon bo'ladi. Taxtda o'ychan o'tirgan soqibqiron, qilichga qo'llarini qo'yib, kuchga, aql-zakovatga to'lib, davlat osoyishtaligi va farovonligi, xalqlar inoqligini uylamoqda. Tarixchi Arabshox tariflaganidek uning boshiga kiygan toji barvasta qomatlariga juda yarashgan.

Portret qavorang, zarjal jigarrang, qirmizi va oppoq moybo'yoqlarda nixoyasiga etkazilgan taxtning bir tarafida quyoshdek nur sochayotgan jilvakor qadimiy Maroqand me'morchiligi ko'rinishlari aks etgan.

Kompozitsiya jiqatdan portret tasvirida shijoatli, kuch - qudratga to'liq, inson qiyofasi o'ziga xos salobatli qomatda tasvirlangan.

M. Nabiev tarixiy allomalarda Zaxiriddin Muxammed Bobur. Alisher Navoiy, Ibn Sino siymolarini, ko'plab zamondoshlar portretlarini yaratgan pedagog rassomdir.

Biz yuqorida faqat 2ta portret yaratilishi haqida taxlil qilib qayd etdik xolos.

M. Nabiev ham R.Axmedov kabi butun umrini ijodiy asarlar yaratish bilan birga 35-40 yil davomida TDPU yoshlariga tasviriy san'atdan saboq berishga o'ziga xos san'at, kompozitsiya ijod maktabini shakllantirishga sarflab keldi.

60 yillari tasviriy san'at ijodkorlari qatoriga Toshkent teatr — rassomchilik instituta, Leningrad badiiy akademiyasini bitirgan bir gurux iqtidorli yosh rassomlar kelib qo'shildi.

Ular orasida G.Abduraqmonov, B. Boboev, V.Burmakin, A.Boymatov, E.Melnikov, V.Perov, N.Shin, R.Chorievlar qayotga chanqoqlik, shijoat bilan ish boshladilar.

B. Boboevni uch sismdan iborat «Farqona suitasi» (1970y.) asari kompozitsiyasini olib ko'ramiz.

1) «Furqatning qo'qon bilan xayrlashuvi», 2) «Ishga», 3) «Rishtoli o'ta kulol» uchlik ishlarning normalarida birlik sezilmasada, «triptix» shaklidagi bu asarda chuqur qayot mazmuni o'z aksini topgan.

Farqona vodiysi - O'zbekistonning go'zal o'lkalaridan biri. Farqona haqidagi «triptix» uchlik, qalqning taqdiri, qayot kechinmalari haqidagi keng ma'nodagi dostondir desak yanglishmaymiz.

Asarni birinchi qismida shoir Furqatni do'stlari, ustozlari bilan qayrlashuvi haqidagi lirik poema tasvir vositalarida kompozitsiya jiqatdan qayotiy mukammal tasvirlangan.

Asarni markaziy qismi keng ponoramada meqnatkash qalkning, Farqona kanali qurilishiga otlangan grafik uslubda, yoruq va issiq rang koloriti tasvirlangan.

«Triptix»ni uchinchi qismida usta kulolning ijod qilishi jarayoni sovuq ko'kyashil ranglar gammasida tasvirlangan.

Dumaloq - oval shaklidagi laganlarni va suv xavzasini plastik shakli, tandir oldida laganga bezak berayotgan usta yaxlit kompozitsiya tuzilishida ifodalangan va tomoshabinga nozik, go'zal dunyoni namoyon etdi. Bu asari uchun B. Boboev sobiq ittifoq Badiiy akademiyasining kumush medaliga sazovor bo'lgan edi.

B. Boboev 60-yillarda o'z ijodida o'rta asr miniatyura san'ati ustalarining tajriba - namunalaridan va Deynekaning dastlabki izlanish natijalaridan foydalanishga harakat qilgan.

Shunday rassomlardan biri Vladimr Burmakin. Ijodiy diapazoni keng bu rassom xayot mazmuni, bo'lgan voqealarn chuqur anglagan xolda o'z kompozitsiyasida asar moqiyatini jozibali ochib berishga erishadi va tomoshabinni o'ziga rom etadi. Uning «Xamon kutayotgan ayollar», «Boysun ayoli» asarlarida mukammal kompozitsiya echimi, o'ziga xos boy rang koloriti o'z ifodasini topgan. Latofatli yosh ayol, ona obrazini yaratish, mavzuni chuqur anglash natijasidir.

Uning «Daraxt haqidagi poema» kartinasida asar qaxramonlari, ikki yoshning qayot taqdiri tasviri tabiat qonunlarni to'g'risida falsafiy fikr yurgizishga undab tomoshabinnni o'ylantirib qo'yadi.

Ikki yoshning ezgu xis-tuyqularini ayni tabiat qo'ynida bir-biriga izxor etishi holati, daraxt oldida kompozitsiya jiqatidan falsafiy-lirik echimini topgan.

70-yillari Moskva Leningrad badiiy o'quv yurtlarini J.Umarbekov, B.Jalolov, A.Mirzaev, A.Ikromjonov kabi yosh iqtidorli rassomlar bitirib keldilar.

Ayniqsa Javlon Umarbekov va Baqodir Jalolovlar talabalik yillaridayoq badiiy ko'rgazmalarda qatnasha boshladilar. J.Umarbekov, aslida Butun ittifoq kinomotografiya institutini tomomlagan bo'lsada, tasviriy san'atdagi ijod yo'lini portret, maishiy tarixiy janrda boshladi.

Uning dastlabki «Alisher va Xusayn Boyqaroning yoshligi» asari sharq miniatyura an'analari uslubida yaratilgan. Ikki yosh o'spirinning muloqoti, lirik-poetik holati kompozitsiya echimida ustalik bilan tasvirlangan.

Uyg'onish davri tasviriy san'at ustalari asarlaridan ta'sirlanib yaratgan. «Tafakkurli inson» asari maqtovga sazovordir.

Asarda inson, koinot taraqqiyoti, abadiyat va zamon haqidagi mavzu asos kilib olingan.

Bu asar muallifning ijod cho'qqisi desak mubolaqa bo'lmaydi. Murakkab kompozitsiya echimida, estetik did, yuqori malakaviy saviya, mahorat, chuqur falsafiy fikrlash o'z aksini topgan.

1986 yili Leningradda bo'lib o'tgan O'zbekiston tasviriy san'ati badiiy ko'rgazmasida Mo'lnikov tomonidan yuqori baqolandi.

Baqodir Jalolov Leningrad rassomchilik ijodiy maktabini chuqur egallagan rassomlardir. U o'z asar personajlarini sodda tabiiy holda atrofga, kasbga munosabatini, ichki qis-tuyqularini, manaviy boyligini ifodalaydi.

Rassomning saloxiyati o'tkirligi «Avtoportret», «S.Axunov», «Kamil Yormatov» portretlarida o'z ifodasini topgan. Asardagi maqomiga etgan qalam tasvir, chiziq, kompozitsiya tuzish maxorati, uni yuksak saviyali bilimidan dalolat beradi. Rassomning mazmuni kompozitsiya echimida monumental yo'nalish asosiy vosita bo'lib, uyg'onish davri rassomlarning badiiy tamoyillariga asoslangan.

U mahobatli rang tasvir hamda dastgoqli rang tasvir san'ati asoslarini professor A. Mo'lnikovdan o'rgandi.

Keyinchalik mukammal akademik qalam tasvirga asoslanib, Salvador Dali, Albrecht Durer ijodi va jaxon badiiy meroslarini o'rganib, badiiy tafakkurini olqa siljitdi.

Uning «Niyatga etish», «Folbinlik», «Metamorfoza», «Ikkilanish», «Yaratuvchi-inson», «Ikki asos kurashi» asarlari turkumida xayotni falsafiy muammolar insonning yashash uchun kurashi, undagi ma'naviy dunyoqarashning shakllanishi kabi masalalarni olqa suradi. Uni tasavvurida uyg'onish davri rassomlarining qoyalari chuqur iz qoldirgan.

U monumental san'at asarlari, Evropa va va sharq «progressiv» ijodkorlar yo'nalishida bajarilgan asar sifatida bo'lajak rassomlarni monumental kompozitsiya tuzilishini o'rganishida asosiy dastur, vosita bo'lib qizmat qiladi.

XOTIMA

Har qanday san'atni turi insonga o'z ta'sirini o'tkazib unda dunyoqarashini shakllantiradi.

Tasviriy san'at insonda hayotdagi ko'rsatgan jasoratini, fikr va ichki xissiyotlarini aks ettiradi.

O'zbek tasviriy san'atini dastlabki rivojlanishi bosqichida rassomlar haqiqatni yarim manzara shaklida tasvirlashdi. Ularni sharqona qayot, yodgorlik obidalar fonida, galla-qovur bozor qayoti, choyxonada xordiq chiqarayotgan rang-barang liboslardagi odamlar qiziqirdi.

20 asr 90 yillarining ikkinchi yarmida tasviriy san'atda maishiy janr rivojlanishi muhim hodisa bo'ldi.

Xalqning yangi turmush-tarzi, qishloq hayoti, paxta dalalaridagi mehnat jarayoni, o'zbek rassomlarining asosiy mavzusi bo'lib qoldi. O'zbekiston tasviriy san'ati qozirgi bosqichda «professionalizm» - mahorat jiqatidan o'zining yuqori mavqeiga ega bo'ldi.

Hozirgi zamon san'ati rivojlanishiga, rassomning ijodiy izlanishi yangi mazmunli qoya, insonlarning ma'naviy - ma'rifiy talablarini qondirish bilan boqliqdir. Shuning uchun kartina kompozitsiyasi echimi murakkab ruxiy holatini topish, rassomdan kundalik qayotdagi go'zallikni aks ettirish muammolarini, zamondoshlarning ichki xis - tuyqularini sezishni, to'g'ri chuqur tasavvur etishshni talab qiladi.

Rassomlar zimmasiga o'z asarlarida badiiy obrazlarni yaratish vositalarini boyitish, taraqqiy etgan jaqon ilg'or rassomlari tajribalari bilan dunyoqarashlari ko'lamini kengaytirish kabi ma'suliyatlar qo'yilgan.

Mustaqillik tufayli boshlangan buyuk tarixiy taraqqiyot yo'lidan oqishmay olqa rivojlanib borayotgan O'zbekiston Respublikasi oldida endilikda bir qancha muqim vazifa va muammolar turibdi.

XXI asrga sobiqqadamlik bilan kirib kelayotgan O'zbekiston Respublikasining kelajagi ilm -fan, ta'lim -tarbiya taraqqiyoti bilan bevosita boqliqdir. 1992 yilda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun asosida, 1997 yilda qabul qilingan «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida jamiyatimizda ta'limni tubdan isloq qilish tadbirlari amalga oshirilmoqda. Ilm-fan, madaniyat va ma'rifat qar qanday mamlakatni yuksaklikka ko'taradi, uni taraqqiyotini ta'minlaydi. Darxaqiqat, bugun xalqaro qayot, kishilik taraqqiyoti shunday bosqichga kirganki, unda g'arbiy qudrat emas, balki intellektual saloxiyat, aql - idrok, fikr ilg'or texnologiyalar xal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Endilikda qar qaysi davlat, qar qaysi millat, birinchi navbatda, o'zining yuksak madaniyat va ma'naviyati bilan kuchlidir. «Kuch - bilim va tafakkurda» dir - deydi I. Karimov.

Mamlakatimiz kelajagi so'zsiz kadrlar tayyorlash bilan bevosita boqliq. Yangicha fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash, tashkilotchi va zukko kadrlarga ega bo'lish uchun, ta'lim - tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, uni davr talabi darajasiga ko'tarish, jamiyatimizning, qar birimizning oldimizdagi eng muqim vazifalardan biri bo'lmoqi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1 O.K.Apuxtin «Tasviriy san'at asoslari» 1967y., Toshkent «O'qituvchi» 1984 y.
2. B.Azimova «Natyurmort chizish va tasvirlash metodikasi» 1984 y., Toshkent «O'qituvchi».
3. G.M.Abduraxmonov «Tasviriy san'at kompozitsiyasi» 1996 y. Toshkent.
4. M.I.Zemskaya «Aleksandr Volkov. Master granatovoy chayxano'». «Sovetskiy xudojnik» 1975 y.
5. V. Shoroxov «Osnova` kompozitsii» Moskva «Prosveshenie 1979 y.»
6. A.Egamberdiev «Janrovaya jivopis» O'zbekistana. Izd. «G'ofur Gulyam», Toshkent, 1989 y.
7. A.R.Umarov «Abudulqaq Abdullaev» izd. «Sovetskiy xudojnik», 1971 g.
8. M.Sokolova P.P.Benkov «Vospominaniya i perezpiski». izd. «G'.Gulyama» Toshkent. 1996 y.